

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Dominyko Kiršio,

V kurso, privatinės teisės: civilinių ginčų

studijų šakos studento

Magistro darbas

**Kompetencijos kompetencijos doktrina komercinio arbitražo ir civilinio proceso
teisėje**

**The Doctrine of Competence Competence in Commercial Arbitration and Civil
Procedure Law**

Vadovas: prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas

Recenzentė: lekt. dr. Eglė Zemlytė

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe atskleidžiama arbitražo teismo teisės spręsti dėl savo jurisdikcijos – kompetencijos kompetencijos doktrinos – genezė ir loginė struktūra bei jos teoriniai pamatai remiantis UNCITRAL Pavyzdiniu įstatymu. Magistro darbe taip pat aptariamas kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimas Lietuvos ir pasirinktų užsienio jurisdikcijų (Prancūzijos, Šveicarijos, Vokietijos, Švedijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Anglijos) komercinio arbitražo teisėje tiriant ir sisteminant susijusią teisės doktriną ir teismų praktiką.

Pagrindiniai žodžiai: kompetencijos kompetencijos doktrina, arbitražas, jurisdikcija, lyginamoji, teismas, UNCITRAL Pavyzdinis įstatymas.

This Master's thesis first examines the genesis and logical structure of the arbitral tribunal's right to decide on its own jurisdiction - the competence competence doctrine - and its foundations in the UNCITRAL Model Law. The Master's thesis further discusses the implementation of the doctrine of competence competence in the commercial arbitration law of Lithuania and selected foreign jurisdictions (France, Switzerland, Germany, Sweden, the United States of America, and England) by researching and systematizing the relevant legal doctrine and case law.

Keywords: competence competence doctrine, arbitration, jurisdiction, comparative, court, UNCITRAL Model Law.

TURINYS

ĮVADAS	2
1. ARBITRAŽAS – ALTERNATYVUS GINČŲ SPRENDIMŲ BŪDAS, KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS GENEZĖ IR AKTUALUMAS	5
2. MODERNIOS KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS PAMATAI PAGAL UNCITRAL	11
3. <i>KOMPETENZ KOMPETENZ</i> : TARPTAUTINIAI POŽIŪRIAI	18
3.1. Kontinentinės teisės tradicijos jurisdikcijos.....	19
3.1.1. Prancūzija.....	19
3.1.2. Šveicarija.....	22
3.1.3. Kitos paminėtinos kontinentinės teisės jurisdikcijos	25
3.2. Bendrosios teisės tradicijos jurisdikcijos	27
3.2.1. Jungtinės Amerikos Valstijos	27
3.2.2. Anglija.....	30
3.3. Kompetencijos kompetencijos doktrinos netaikymas.....	32
4. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINA LIETUVOS TEISĖJE: GENEZĖ, RAIDA IR TEISMŲ PRAKTIKA.....	34
IŠVADOS.....	39
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	41
SANTRAUKA	49
SUMMARY	50

IVADAS

Temos aktualumas. Beveik kiekviename tarptautiniame komerciniame ginče iškyla esminis preliminarus klausimas: „kur ir kas spręs šį ginčą?“ (Born, 2021a, p. 1). Natūralu, jog lengviausiai pasiekiamas (nors ir ne vienintelis) atsakymas – teismas. Jei teismas, tai kuris? Atsakant glaustai, Europos Sąjungoje reglamento Nr. 1215/2012 (reglamento „Briuselis 1“) 4, 5 ir 7 straipsniai nurodo, jog sutartinių santykių atveju, nesant specifinio šalių susitarimo, šalys gali rinktis – kreiptis į teismą kontrahento buveinės valstybėje ar sutartinių prievolių (prekių pristatymo, paslaugų teikimo) vykdymo jurisdikcijoje (Reglamentas (ES) Nr. 1215/2012, 2012). Visgi, Jungtinių tautų organizacijos teigimu, tarptautinio komercinio ginčo šaliai palankiausia bylinėtis savo šalies teismuose (UNCTAD, 2005, p. 16). Taigi, ginčo teisinių santykių priskyrimas vietinio teismo jurisdikcijai yra naudingas šiuos teisinius santykius teismui priskiriančiajai šaliai, ir atitinkamai kenksmingas šios šalies kontrahentui. Todėl siekis į komercinio susitarimo nuostatas įtraukti ginčų priskyrimo nacionaliniams teismams sąlygą dažnai veda prie derybinio akligatvio (Born, 2021b, §1.02[B][1]). Atsižvelgiant į Jungtinių tautų organizacijos konferencijos Prekybos ir vystymo klausimais ataskaitos tezės praktinę reikšmę, tarptautinių komercinių sandorių šalys dažnai atsigręžia į alternatyvius ginčų sprendimo būdus, pavyzdžiui, komercinio arbitražo teisę.

Tarptautinis komercinis arbitražas šiais laikais laikytinas dominuojančiu, kone vieninteliu, alternatyviu ginčų sprendimo būdu (Blackaby *et al*, 2023, 1.122). Arbitražo populiarumą visame pasaulyje lėmė šalims suteikiama galimybė autonomiškai (bent iš dalies atsiskiriant nuo nacionalinės procesinės teisės) savo susitarimu kontroliuoti visus procesinius ginčo aspektus, įskaitant procesinių veiksmų pasirinkimą bei įrodymų valdymą (Sharma, du Toit, 2022, p. 147).

Kompetencijos kompetencijos doktrina suteikia arbitražo teismui įgaliojimus nagrinėti ir spręsti klausimus dėl pačio arbitražo teismo jurisdikcijos, įskaitant ginčus dėl šių įgaliojimų egzistavimo, galiojimo, teisėtumo bei arbitražinio susitarimo apimties (Born, 2021b, §7.01). Kompetencijos kompetencijos doktrina beveik visuotinai pripažįstama tarptautinio arbitražo konvencijose, nacionaliniuose arbitražo teisės aktuose, teismų sprendimuose, institucijų arbitražo taisyklėse ir tarptautiniuose arbitražo sprendimuose (Born, 2021b, §7.02). Šis institutas turi esminę reikšmę apsaugant arbitražo proceso legitimumą ir sklandumą. Priešingu atveju, bloga valia veikianti ginčo šalis galėtų pražūtingai trukdyti arbitražo procesui apsimestinai ginčydama arbitražinio susitarimo egzistavimą ar jo apimtį valstybės teismuose. Nepaisant to, kompetencijos kompetencijos

doktrina vienu metu pasižymi dvejomis iš pažiūros kontrastingomis savybėmis. Pirmą, doktrina yra pripažinta kone visose pasaulio valstybėse. Antra, tuo pat metu suformuluota beveik tiek pat skirtingų kompetencijos kompetencijos doktrinos turinio apibrėžimų ir interpretacijų (Born, 2021b, §7.01). Todėl kompetencijos kompetencijos doktrinos versijas, priimtas tiek doktrinoje, tiek pirmaujančiose jurisdikcijose, tiek Lietuvoje, būtina tirti ir lyginti tarpusavyje.

Tyrimo tikslas. Atskleisti arbitražo teismo teisės spręsti dėl savo jurisdikcijos (kompetencijos kompetencijos doktrinos) prigimtį ir loginę struktūrą; aptarti pirmaujančių jurisdikcijų įtvirtintus kompetencijos kompetencijos doktrinos variantus. Ištirti ir susisteminti Lietuvos teismų praktiką bei doktrininį požiūrį į kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymą, šį požiūrį lyginant su atitikmenimis kitose jurisdikcijose.

Tyrimo objektas. Magistro darbe tirama komercinio arbitražo teisėje žinoma kompetencijos-kompetencijos doktrina – arbitražo teismo įgaliojimai nagrinėti ir spręsti klausimus dėl pačio arbitražo teismo jurisdikcijos, įskaitant ginčus dėl šių įgaliojimų egzistavimo, galiojimo, teisėtumo bei arbitražinio susitarimo apimties.

Darbo uždaviniai. Norint pasiekti įvardytą tikslą, darbui keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti kompetencijos kompetencijos doktrinos genezę;
2. Aptarti šiuolaikinės kompetencijos kompetencijos doktrinos teisinę-teorinę struktūrą;
3. Ištirti ir aptarti lyginamuosius kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymo praktikos aspektus pasirinktose tarptautinio komercinio arbitražo teisės srityje pirmaujančiose jurisdikcijose;
4. Ištirti, susisteminti, aptarti ir kritiškai įvertinti kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymą Lietuvos teismų praktikoje.

Tyrimo metodai. Tyrimas atliktas derinant skirtingus, leidžiančius atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę analizuojamo klausimo problematiką, metodus – dokumentų analizę, aprašymą bei lyginamąją, teleologinę, lingvistinę analizę.

Naudojant lingvistinį metodą buvo analizuojami Lietuvos ir pasirinktų jurisdikcijų teisės aktai bei susijusi teisės doktrina ir atskleidžiamas jų turinys. Taip pat, atskleidžiama Lietuvos ir pasirinktų jurisdikcijų teismų praktika.

Teleologinis metodas pasitelktas siekiant atskleisti normų, reglamentuojančių arbitražo teismo teisės spręsti dėl savo jurisdikcijos skirtingose valstybėse (ne)įtvirtinimo būdus ir pasirinktas kompetencijos kompetencijos doktrinos interpretacijas.

Pamatinis tyrimo metodas, kuriuo pagrįsta šio magistro darbo struktūra – lyginamasis. Darbe siekiama atskleisti ir aptarti Lietuvos ir pasirinktų užsienio jurisdikcijų kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymo praktikos panašumus, skirtumus bei problematiką juos pristatant ir lyginant tarpusavyje.

Tyrimo originalumas. Per pastaruosius penkerius metus kompetencijos kompetencijos doktrinos tema nebuvo esmingai nagrinėta Vilniaus universitete rengtuose moksliniuose (baigiamuosiuose) darbuose. Magistro darbo originalumas pasireiškia visapusiškumu, detaliai aptariant temos istorinį kontekstą ir teorines prielaidas bei platų ratą pirmaujančių jurisdikcijų, apimančių tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės tradicijos valstybių teisinį reguliavimą ir teismų praktiką. Galiausiai, magistro darbe analizuojami naujausi tarptautinio lygmens komercinio arbitražo teisės mokslininkų darbai – 11 iš jų 2020 m. ir vėlesni.

Tyrimo šaltiniai. Atsižvelgiant į darbo pobūdį, atliekamą skirtingų valstybių teisinio reguliavimo analizę, magistro darbe dažniausiai remiamasi užsienio autorių darbais – knygomis, atskirais jų skyriais, traktatais, straipsniais mokslo žurnaluose bei kitais mokslo darbais. Ypatingos svarbos rengiant darbą turėjo Gary Born traktatas „*International Commercial Arbitration*“. Nepaisant to, tiriant Lietuvos teismų ir mokslininkų požiūrį į kompetencijos kompetencijos doktriną išsamiai analizuojami Lietuvos teisės aktai, teismų praktika bei Lietuvos mokslininkų darbai.

1. ARBITRAŽAS – ALTERNATYVUS GINČŲ SPRENDIMŲ BŪDAS, KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS GENEZĖ IR AKTUALUMAS

Tarptautinį komercinį arbitražą kaip priimtinausią tarptautinių ginčų sprendimo būdą 2021-aisiais nurodė 90% *Queen Mary University of London* mokslininkų apklaustų susijusių asmenų (Queen Mary University of London, 2021, p. 5). Buvęs Jungtinių Amerikos Valstijų aukščiausiojo teismo pirmininkas Warren Burger dar XX a. 8-9 dešimtmečiais už platų arbitražo proceso naudojimą aktyviai pasisakė tiek viešumoje, tiek savo, kaip teisėjo, priimtuose teismo sprendimuose (Ball, 2006, p. 91). Autoriaus nuomone, tokie rezultatai yra ne be pagrindo – arbitražas tarptautinio komercinio sandorio šalims pateikia reikšmingą kiekį privalumų: proceso anonimiškumą, greitumą ir t. t.

Visgi, alternatyvaus ginčų sprendimo būdo – arbitražo – pasirinkimas gali turėti ir neigiamų pasekmių. Kilus ginčui, konstruktyvus šalių bendradarbiavimas dažniausiai nutrūksta, savo vietą užleisdamas siekiui visomis teisėtomis priemonėmis įveikti kitą bylos šalį (subsidiariai – kuo labiau atitolinti neigiamo sprendimo priėmimą). Todėl gali kilti mintis – jei šalių valia nagrinėti ginčą arbitraže išreikšta pačių bylos šalių sutartyje, ar galima pamėginti išjudinti šalių teisinių santykių pamatus ir ginčyti ne arbitraže pareikštus reikalavimus, o paties arbitražo teismo egzistavimo teisinį pagrindą? Jei taip – į ką kreiptis? Iš pažiūros logiška išvada, jog neturintis egzistuoti arbitražinis tribunolas negali pats spręsti savo jurisdikcijos (ne)buvimo klausimo – tribunolo sprendimui, jog nesudarytas arbitražinis susitarimas nebūtų jokio teisinio pagrindo, t.y. pačio arbitražinio susitarimo. Priešingu atveju manytina, jog susidarytų tam tikras užburtas ratas: išvada, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis, negali išplaukti iš pačio niekinio arbitražo tribunolo – „niekas negali atsirasti iš nieko“. Ar tai reiškia, jog dėl arbitražinio susitarimo negaliojimo visais atvejais sprendžia teismas, kaip valstybės įstatymų įgalinta, jurisdikciją turinti institucija? Dar daugiau, jei susidaro situacija, kurioje jau žinoma apie ateityje išiplieksiantį ginčą, o arbitražo procesas dar net nepradėtas, ar galima iš anksto ginčyti arbitražo proceso suformavimo pagrindą?

Į pirmą klausimą – ar subjektas gali ginčyti valios nagrinėti ginčą arbitraže išraišką – atsakymas ganėtinai aiškus. Teisė, pagal kurią bus nustatomas arbitražinio susitarimo galiojimas, nurodyta Niujorko konvencijos V str. 1 d. a p. Taigi, sprendžiant arbitražinio susitarimo galiojimo klausimą, pirmiausia atsižvelgtina į teisę, kurią šalys susitarė taikyti arbitražinio susitarimo galiojimui. Pažymėtina, kad jeigu šalys nenustato arbitražiniam susitarimui taikytinos teisės, pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.37 str. 7 d. arbitražiniam susitarimui taikoma teisė, reglamentuojanti pagrindinę sutartį, o jei ši

negalioja, arbitražinio susitarimo sudarymo vietos teisė, o kai sudarymo vietos nustatyti neįmanoma, – arbitražo vietos valstybės teisė. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymas (toliau – ir KAI) numato, jog arbitražinis susitarimas pagal Lietuvos teisę gali būti ginčijamas trejopai: pirma, remiantis bendrasiais sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindais, numatytais Civiliniame kodekse. Antra, KAI 10 str. 2 d. išdėsto arbitražiniam susitarimui taikytinus reikalavimus. Arbitražinis susitarimas turi būti (i) įformintas bendru šalių pasirašytu dokumentu arba (ii) sudarytas šalims apsikeičiant raštais (kurie gali būti siunčiami elektroninių ryšių galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrintas perduodamos informacijos vientisumas ir autentiškumas) ar kitais dokumentais, kuriuose fiksuojamas tokio susitarimo sudarymo faktas; arba (iii) sudarytas naudojantis elektroninių ryšių galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrintas perduodamos informacijos vientisumas ir autentiškumas ir juose esanti informacija yra prieinama toliau naudoti; arba (iv) šalys apsikeičia ieškiniu ir atsiliepimu į ieškinį, kuriuose viena šalis tvirtina, o kita šalis neneigia, kad jos sudarė arbitražinį susitarimą; arba (v) yra kitokių rašytinių įrodymų, kad šalys yra sudariusios ar pripažįsta arbitražinį susitarimą. Be šių reikalavimų, KAI 12 str. 2 d. numato teisės sritis, kurios atskirtinos nuo nagrinėjimo arbitraže. Arbitražas negali spręsti ginčų, nagrinėtinų administracinių bylų teiseną, ir nagrinėti bylų, kurių nagrinėjimas priskirtas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencijai. Arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, ir ginčai dėl patentų, prekių ženklų ir dizaino registracijos. Galiausiai, arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas. Taigi, tiek tarptautinis, tiek nacionalinis (pvz., Lietuvos) teisinis reguliavimas įtvirtina teisę ginčyti arbitražinį susitarimą.

Visgi, tolimesnių klausimų atsakymai nėra tokie aiškūs, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Laikytinasi prielaidos, kad absoliutus arbitražo teismo kompetencijos kvestionavimo perkėlimas į nacionalinius teismus paneigtų arbitražo proceso sklandumą ir vientisumą, bei drastiškai sumažintų šio alternatyvaus ginčų sprendimo būdo patrauklumą – procesui trukdyti siekianti ar jo eiga nepatenkinta šalis iš esmės savo valia galėtų jį užkardyti reikšmingam laiko tarpui. Tam užtektų kreiptis į teismą su prieštaravimais dėl arbitražinio susitarimo galiojimo ar jo apimties. Taigi, arbitražo procesas būtų labai apsunkintas, jei šalims būtų leista pasinaudoti teismais ir pradėti lygiagrečius procesus vien tam, kad trukdytų pačiam arbitražo procesui. Atitinkamai, šalių sąnaudos ir laikas būtų geriau taupomi, jei jos nebūtų įpareigtos dalyvauti paraleliniuose ir besidubliuojančiuose procesuose dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo klausimo (Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 259).

Augant arbitražo teisės reikšmei, natūraliai susiformavo poreikis šiai problemai rasti elegantiškesnį, procesiškai sklandesnį ir vieningą sprendimą. Taigi būtent siekiant atsakyti klausimą kas – teismas, arbitražas, ar kitas subjektas – turi jurisdikciją spręsti dėl arbitražo teismo kompetencijos nagrinėti ginčą, įskaitant atvejus, kai kyla abejonių dėl arbitražinio susitarimo buvimo arba jo galiojimo, arbitražo teisėje įsitvirtino kompetencijos kompetencijos doktrina. Kompetencijos kompetencijos doktrina suteikia arbitražo teismui įgaliojimus nagrinėti ir spręsti klausimus dėl pačio arbitražo teismo jurisdikcijos, įskaitant ginčus dėl šių įgaliojimų egzistavimo, galiojimo, teisėtumo bei arbitražinio susitarimo apimties (Born, 2021b, §7.01). Kompetencijos kompetencijos doktrina beveik visuotinai pripažįstama tarptautinio arbitražo konvencijose, nacionaliniuose arbitražo teisės aktuose, teismų sprendimuose, institucijų arbitražo taisyklėse ir tarptautiniuose arbitražo sprendimuose. Beveik visiškai nerandama šaltinių, neigiančių arbitražo teismų įgaliojimus svarstyti ir spręsti jurisdikcinius ginčus. Nepaisant to, dalis šių atvejų bus aptarta vėlesnėje šio darbo dalyje. Galiausiai, visuotinę kompetencijos kompetencijos doktrinos pripažinimą patvirtina ir jos statusas susijusiose valstybių tarpusavio ginčų ir investicinio arbitražo srityse (Born, 2021b, §7.02).

Kompetencijos kompetencijos doktrinos istorinės šaknys tam tikrų šaltinių teigimu siekia net XVII a. (Born, 2021b, §7.02[D]), ir išeina iš komercinio arbitražo teisės ribų. Dar 1797 m. Ispanijos ir Amerikos pretenzijų komisijos byloje kilus prielaidai, kad ateityje gali kilti keblumų, jei dėl kiekvieno prieštaravimo dėl komisarų (arbitrų atitikmuo) kompetencijos reikės kreiptis į atitinkamų valstybių vyriausybes, kad jos duotų nurodymus, užuot tokius klausimus leidžiant spręsti patiems komisarams, 1797 m. balandžio 13 d. sprendime lordas kancleris Loughborough pareiškė, kad „abejonės dėl komisarų įgaliojimų spręsti savo kompetencijos klausimus yra absurdiškos <...> jie būtinai turi priimti sprendimus bylose, priklausančiose arba nepriklausančiose jų kompetencijai“ (Lordo kanclerio Loughborough sprendimas byloje „The Betsey“, 1797 cituoja Moore, 1898, p. 327). Kiti šaltiniai kompetencijos kompetencijos doktrinos ištakas sieja su Vokietijos Federaliniu konstituciniu teismu, kur ji vadinama *kompetenz kompetenz*, ir Prancūzijos jurisprudencija, kur ji vadinama *competence de la competence* (kayodefilani.com, 2021). 1950 m. Jungtinių Tautų Organizacijos memorandume, aptariančiame ir aukščiau aprašytą bylą, pastebima, jog „atrodo, kad gerai žinoma, jog teismas turi teisę spręsti dėl savo įgaliojimų (pranc. *compétence de la compétence*)“ (Yearbook of the International Law..., 1957). Kompetencijos kompetencijos doktrinos pripažinimas nėra reikšmingai susyrvavęs iki pat šių dienų, jis pažymimas ir komercinio arbitražo praktikoje. Pavyzdžiui, sujungtose ICC komercinio arbitražo bylose Nr. 6515 ir 6516, galutiniame sprendime arbitrai pasisakė,

jog: „[v]is dėlto vienas dalykas išlieka aiškus <...> tai, kad *kompetenz kompetenz* priklauso arbitražo teismui. Tai vienas iš pagrindinių tarptautinio komercinio arbitražo, jau nekalbant apie tarptautinį arbitražą, principų.“ (International Court of Arbitration of the..., 2018).

Pagal įgyvendinamą funkciją kompetencijos kompetencijos doktrinos kontekste matyti viena doktrininė takoskyra – tai pozityviosios ir negatyviosios kompetencijos kompetencijos doktrinos sąvokos (Born, 2021b, §7.02[E]). Pirmuoju atveju, pozityvioji kompetencijos kompetencijos doktrina reiškia, jog vienai iš komercinio arbitražo proceso šalių ginčijant arbitražinio susitarimo egzistavimą ar galiojimą, arbitrams nebus užkirstas kelias tęsti arbitražinį nagrinėjimą, priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos ir, jei jų sprendimu, arbitrai išlaiko jurisdikciją, toliau priimti sprendimą dėl ginčo esmės, nepaisant jokių teisminių veiksmų, kuriais siekiama panaikinti arbitrų sprendimą dėl jurisdikcijos (Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 259). Iš pirmojo – pozityviojo – kompetencijos kompetencijos principo nustačius arbitrams teisę nustatyti savo jurisdikciją, atsiranda pasekmė: nacionaliniai teismai neturėtų lygiagrečiai ir vienodai giliai spręsti to paties klausimo, bent jau arbitražo proceso pradžioje. Taigi, iki arbitražo teismo pasisakymo apie savo jurisdikciją nacionaliniai teismai turėtų apsiriboti tik *prima facie* nustatymu, ar susitarimas nėra „niekinis, neveikiantis ar negali būti vykdomas“ (Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 259). Būtent šis valstybės teismų galios ribojimas arbitražo naudai apibrėžtinai kaip atitinkamas „negatyvusis“ kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis.

„Stabilus“ arbitražinio susitarimo atveju, kai neginčijamas nei jo egzistavimas, nei galiojimas, tiek teigiamas, tiek neigiamas kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis nekelia abejonių (Born, 2021b, §7.02[E]). Visgi, ir šis skirstymas turi savo problematiką, kuri *mutatis mutandis* apjuosia ir visus kompetencijos kompetencijos doktrinos loginius pamatus. Kaip jau minėta aukščiau, žiūrint į kompetencijos kompetencijos doktriną iš viršaus gali kilti loginė problema – išvada, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis, negali tarsi išplaukti iš pačio niekinio arbitražo tribunolo – „niekas negali atsirasti iš nieko“. Dalis tarptautinio komercinio arbitražo srities teisės mokslininkų, implicitiškai visgi sieja kompetencijos kompetencijos doktrinos teisinį pagrindą su pačiu šalių (ginčijamu) arbitražiniu susitarimu, savo nuomonę grįsdami arbitražinio susitarimo atskirumo principu. Pagal arbitražinio susitarimo atskirumo principą, arbitražinė išlyga laikoma atskiru ir nepriklausomu susitarimu nuo sutarties, kurioje ji yra. Todėl jos galiojimas nepriklauso nuo visos sutarties galiojimo. Išlikdama galioti ir po pagrindinės sutarties nutraukimo, arbitražinė išlyga taip pat patvirtina šalių valią, kad bet kokie jų tarpusavio ginčai (net ir dėl sutarties, kurioje ji yra, galiojimo ar nutraukimo) turėtų būti perduodami nagrinėti

arbitražui. Tokiu būdu ji suteikia teisinį pagrindą paskirti arbitražo teismą net nutrūkus ginčo teisiniams santykiams (Blackaby *et al.*, 2023, 5.106).

Arbitražinio susitarimo atskirumo principas išsprendžia problemą, kylančią, kai ginčijamas pagrindinės sutarties, kurioje nustatyta arbitražinė išlyga, galiojimas. Visgi, tuo pačiu sutiktina su vieno autoritetingiausių arbitražo teisės mokslininkų Gary Born nuomone, jog atskirumo principas niekaip neišveda šalių iš teisinio pagrindo aklavietės, kai ginčijama ne „materialioji“ sutartis, o pats arbitražinis susitarimas: nors arbitražinė išlyga laikytina atskira nuo pagrindinės sutarties, pati arbitražinė išlyga taip pat gali būti ginčijama, todėl negali būti savarankišku teisiniu pagrindu arbitražo teismui suteikti įgaliojimus priimti sprendimus dėl savo jurisdikcijos (Born, 2021b, §7.02[E]). Kompetencijos kompetencijos doktrina negali būti arbitražinio susitarimo pasekmė, nes, šio susitarimo egzistavimo ar galiojimo ginčijimo metu, kompetencijos kompetencijos doktrinai nelieka jokio sutartinio pagrindo. Viena ginčo šalis gali teigti, kad toks sutartinis pagrindas egzistuoja, tačiau lygiai taip pat kitoje pusėje gali būti neigiamas bet koks toks pagrindas, ir kol nėra teismo sprendimo, tenkinančio ar atmetančio šį reikalavimą, nėra arbitražinio „susitarimo“, kuriuo būtų galima pagrįsti arbitražų kompetenciją ir kompetenciją (Born, 2021b, §7.02[F]).

Siekiant išlaikyti loginės grandinės vientisumą pasiekiant kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymą esant abejonei dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo, sutiktina su G. Born nuomone, jog šiuo atveju ji kildintina ne iš pačio arbitražinio susitarimo, o iš arbitražo procesą reglamentuojančių teisės šaltinių (Born, 2021b, §7.02). Tai iliustruoja visų klasifikacinių lygmenų komercinio arbitražo teisės šaltiniai. Nepaisant to, kad Niujorko konvencijoje nėra aiškios kompetencijos kompetencijos doktrinos formuluotės, akivaizdu, kad Niujorko konvencijos II straipsnio 3 dalyje ir V straipsnio 1 dalyje pripažįstama, kad tiek arbitražo teismai, tiek nacionaliniai teismai gali nagrinėti ir spręsti ginčus dėl arbitražų jurisdikcijos. Niujorko konvencijos V straipsnio 1 dalies a ir c punktuose numatoma situacija, kurioje arbitražo teismas gali priimti sprendimą nepaisydamas šalių prieštaravimų dėl jurisdikcijos, vadinasi – tiesiogiai ar netiesiogiai spręsti arbitražinio susitarimo buvimo ir galiojimo (V straipsnio 1 dalies a punktas) ir arbitražinio susitarimo taikymo apimties (V straipsnio 1 dalies c punktas) klausimus (Born, 2021b, §7.02[A][1]). Atitinkamai, ir daugumoje šiuolaikinių nacionalinių komercinio arbitražo įstatymų taip pat nustatyta arbitražo teismo teisė spręsti dėl savo jurisdikcijos. Pavyzdžiui, UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo, kurio normos bus detalios aptartos vėlesnėje šio magistro darbo dalyje, 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad: „[a]rbitražo teismas gali priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos, įskaitant bet kokius

prieštaravimus dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ar galiojimo. Šiuo tikslu arbitražinė išlyga, kuri yra sutarties dalis, laikoma susitarimu, nepriklausomu nuo kitų sutarties sąlygų. Arbitražo teismo sprendimas, kad sutartis yra niekinė, nereiškia *ipso jure* arbitražinės išlygos negaliojimo.“ (Blackaby *et al.*, 2023, 5.113). Ekvivalentiška norma įtvirtinta ir Lietuvos Komercinio arbitražo įstatymo 19 str. 1 d.

2. MODERNIOS KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS PAMATAI PAGAL UNCITRAL

Nepaisant to, kad tarptautiniame komerciniame arbitraže „karaliauja“ šalių autonomija ir teisė susitarti, šiems idealams realizuoti yra būtini atitinkami nacionaliniai teisės aktai, laiduojantys valstybės palaikymą ir iš to kylantį arbitražo sprendimų pripažinimą bei vykdymą (Born, 2021b, §1.04[B]). Standartiniai tarptautinės teisės instrumentai neturi ir negali pretenduoti išspręsti visus šios sudėtingos teisinės sistemos veikimo klausimus. Reaguodamos į rinkos demonstruojamą poreikį spręsti ginčus arbitraže, tarptautinėje komercijoje lyderiaujančios (ar siekiančios tokiomis tapti) valstybės XX a. 8-9 deš. viena po kitos priėmė komercinio arbitražo įstatymus. Jungtinė Karalystė tai padarė 1979-aisiais (dar kartą 1996-aisiais, o darbo rašymo metu Jungtinės Karalystės parlamente kelią skinasi nauja šio įstatymo redakcija – *Arbitration Act 2024* (mayerbrown.com, 2023)), Prancūzija ir Šveicarija – 1981-aisiais (Ball, 2006, p. 92). Visgi, šiame kontekste reikšmingai pirmauja Jungtinės Amerikos Valstijos, kuriose federalinis arbitražo įstatymas pirmą kartą paskelbtas dar 1925 m. (Born, 2021b, §1.04[B][1][e][ii]). Visų šių nacionalinių teisės aktų poveikis kompetencijos kompetencijos doktrinos atžvilgiu aptariamas magistro darbo 3-ajame skyriuje. Visgi, siekiant tinkamai atskleisti kompetencijos kompetencijos doktrinos teorinius pamatus šiuolaikinėje tarptautinio komercinio arbitražo teisėje, visų pirma atsižvelgtina į išskirtinį autoritetą turintį „minkštosios“ teisės šaltinį – UNCITRAL Pavyzdinį įstatymą.

Vėlyvuosiuose XX a. dešimtmečiuose UNCITRAL darbas, galiausiai virtęs Pavyzdinio įstatymo priėmimu, prasidėjo nuo Azijos ir Afrikos teisinio konsultacinio komiteto pasiūlymo papildyti Niujorko konvenciją protokolu dėl šalių priimtų arbitražo taisyklių (Born, 2021b, §1.04[B][1][a]). Teisinės technikos atžvilgiu, būtent pavyzdinio įstatymo forma vėliau buvo pasirinkta kaip tinkamiausia derinimo ir tobulinimo priemonė (Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės..., 2008, p. 23), nes ji vienu metu suteikia valstybėms lankstumo rengiant naujus arbitražo įstatymus, tačiau tuo pačiu metu yra itin naudinga harmonizuojant pasaulinį reguliavimą, nes nėra jokio formalaus poreikio keisti Pavyzdinio įstatymo normas, t. y. valstybės turi galimybę tiesiog perkelti visą UNCITRAL parengtą teisinį reguliavimą į savo nacionalinę teisę. Be kita ko, kaip nurodo pačio UNCITRAL sekretoriato parengtas aiškinamasis dokumentas, tarptautiniu lygiu parengti Pavyzdinį tarptautinio komercinio arbitražo įstatymą skatino dvi priežastys: nacionalinio tarptautinio komercinio arbitražo reguliavimo (i) nepatikimumas ir (ii) jurisdikcijų

tarpusavio harmonizavimo trūkumas ar visiškas nebuvimas (Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės..., 2008, p. 25).

UNCITRAL 1985 m. parengtas ir Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės asamblėjos patvirtintas, o 2006 m. peržiūrėtas ir atnaujintas Pavyzdinis įstatymas tapo neabejotina teisinio reguliavimo harmonizavimo sėkmės istorija. Nors kompetencijos kompetencijos doktrina ir yra pripažinta tarptautiniu mastu, jos įgyvendinimas nacionaliniuose arbitražo įstatymuose taipogi iki šiol nėra vienodas. Atitinkamai laikomasi skirtingų požiūrių į arbitražo teismo kompetencijos svarstyti savo jurisdikciją momentą, apimtį ir pasekmes (Erk-Kubat, 2014, p. 36). Siekiant tinkamai atskleisti kompetencijos kompetencijos doktrinos teorinius pamatus šiuolaikinėje tarptautinio komercinio arbitražo teisėje, analizuotinas būtent Pavyzdinis įstatymas, kurio 8 ir 16 straipsniai reglamentuoja kompetencijos kompetencijos klausimus.

Prieš aptariant teisminės arbitražo sprendimo dėl jurisdikcijos kontrolės formas ir problematiką, pasirinktina pradėti nuo klausimo – ar tokia kontrolė apskritai privaloma? Ar negali pačios bylos šalys, „karaliaujančios“ arbitražo procese, nuspręsti atsisakyti teisės kreiptis į teismą jurisdikciniais klausimais? Iš esmės nėra jokio tinkamo pagrindo paneigti šalių autonomiją, susijusią su pagrindiniais arbitražo proceso aspektais (t. y. ir ginčų dėl jurisdikcijos sprendimu) – tam Pavyzdiniame įstatyme nėra aiškios formuluotės. Susitarimas spręsti jurisdikcinius ginčus arbitraže neatima iš teismų visų įgaliojimų, o tik paveikia teisminei peržiūrai pateiktų klausimų pobūdį. Konkrečiai, peržiūrą atliekančiam teismui būtų pavesta nagrinėti, ar buvo galiojantis susitarimas spręsti jurisdikcinius ginčus arbitraže, ar arbitražo procesas dėl jurisdikcinių ginčų nepažeidė esminių proceso organizavimo principų, ir ar arbitražo teismo sprendimas gali būti ginčijamas nearbitruotinumą ar viešosios tvarkos pažeidimo pagrindu, o ne spręsti pačius jurisdikcinius ginčus iš esmės. Nepaisant to, precedentų šiuo klausimu pagal Pavyzdinį įstatymą yra nedaug, o esami doktrinos šaltiniai nepateikia vieningos nuomonės. (Born, 2021b, §7.03[A][3]).

Visgi, bet kuriuo atveju neginčytina, jog UNCITRAL Pavyzdinis įstatymas 16-ajame straipsnyje aiškiai eksplicitiškai numato arbitražo teismo kompetenciją: „[a]rbitražo teismas gali priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos, įskaitant bet kokius prieštaravimus dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ar galiojimo“. Nepaisant to, kai 1985 m. buvo priimtas Pavyzdinis įstatymas, UNCITRAL sekretoriatas išreiškė nuomonę, kad kompetencijos kompetencijos doktrina yra „ganėtinai prieštaringa“ (UNCITRAL, 1985 cituojama Born, 2021b, §7.02[B]). Atitinkamai, Pavyzdinis įstatymas todėl reikšmingai prisidėjo prie kompetencijos kompetencijos doktrinos išplitimo ir įtraukimo į daugumą

nacionalinių arbitražo įstatymų (Erk-Kubat, 2014, p. 36). Pavyzdinio įstatymo jurisdikcijose veikiantys nacionaliniai teismai nuosekliai pripažįsta, kad 16 straipsniu patvirtinamas kompetencijos kompetencijos doktrinos pozityvusis efektas (t. y., suteikiantis arbitražo teismui teisę priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos). (Born, 2021b, §7.03[A][1]).

UNCITRAL Pavyzdinis įstatymas taip pat iš esmės griežtai draudžia teismo įsikišimą į arbitražo procesą. 5 straipsnyje nustatyta, kad „šio įstatymo reglamentuojamose procesuose joks teismas negali įsikišti, išskyrus šiame įstatyme numatytus atvejus“ (Göktaş, 2017, p. 175). Vienas iš pastarųjų atvejų numatytas Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnyje – kartu su 16 straipsnyje įtvirtintu pozityviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto pripažinimu, Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nacionalinis teismas, kuriam pateikiamas ieškinys, kuris tariamai turi būti nagrinėjamas arbitraže, nukreipia šalis į arbitražą, „nebent jis nustato, kad susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas“.

Diskutuotina, ar pagal Pavyzdinį įstatymą leidžiama kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos klausimo ankstyvuosiuose arbitražo proceso etapuose, ar šis klausimas paliekamas svarstyti tik priėmus arbitražo sprendimą (Göktaş, 2017, p. 175). Atsižvelgtina į doktrinos atstovų nuomonę, jog Pavyzdinis įstatymas yra laikytinas kompromisu tarp galimybės kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos klausimo parengiamuosiuose arbitražo proceso etapuose ir atidėjimo iki arbitražo sprendimo priėmimo. Visgi, Pavyzdinis įstatymas neužtrenkia durų išankstiniam jurisdikcinių klausimų sprendimui nacionaliniuose teismuose (Born, 2021b, §7.03[A]). Anaiptol, remiantis Pavyzdiniu įstatymu visiškai įmanoma, kad nacionalinis teismas gali apsiimti spręsti jurisdikcijos klausimus anksčiau, nei tai padarys pats arbitražo teismas, ir kad tokie teismo sprendimai gali bent jau potencialiai užkirsti kelią arbitražo teismo sprendimui dėl jurisdikcijos (Born, 2021b, §7.03[A][2][a]). Nacionaliniam teismui priėmus paralelinį neigiamą sprendimą dėl jurisdikcijos, kai pats arbitražo teismas tuo pačiu metu nusprendžia, kad jurisdikciją turi, tikėtina, jog net jei būtų priimtas galutinis arbitražo sprendimas, jį būtų atsisakyta bent jau toje valstybėje. Atskirai pažymėtina, jog šiuo atveju taip pat gali būti išduodamas antiarbitražinis įsakymas (angl. *anti-arbitration injunction*) – draudimas arba įsakymas, išduotas šaliai (arba arbitražo teismui), užkertantis kelią arbitražo proceso inicijavimui arba tęsimui. (Born, 2021b, §7.03[A][2][a]).

Taigi, UNCITRAL Pavyzdiniame įstatyme yra implicitiškai numatyta galimybė jurisdikcinius ginčus spręsti teisme net ir ankstyvoje proceso fazėje – iki pradendant arbitražo procesą, arba jam prasidėjus, tačiau arbitražo teismui nepasisakius dėl jurisdikcijos. Šiame kontekste išskirtini įvairūs požiūriai į šio teisminio prieštaravimų dėl

jurisdikcijos nagrinėjimo pobūdį. (Born, 2021b, §7.03[A][2]). Ar ankstyvoje arbitražo proceso stadijoje įtrauktas nacionalinis teismas turėtų atlikti arbitražinio susitarimo egzistavimo patikrinimą iš esmės (angl. *on the merits*), ar turėtų būti atliktas tik *prima facie* galiojimo testas (atidedant visišką patikrinimą „iš esmės“ iki galutinio sprendimo priėmimo ar išvis jo neatliekant) (Jones, 2009, p. 61)?

Doktrina į šį klausimą, deja, bet nepateikia vieningo atsakymo. Vieni autoriai laikosi pozicijos, kad atsižvelgiant į Pavyzdinio įstatymo reguliavimą, net įsikišdamas į ginčą dar iki arbitražo pradžios, nacionalinis teismas turi nagrinėti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimą iš esmės (Born, 2021b, §7.03[A][2][b][i]; Erk-Kubat, 2014, p. 37 ir kt.). Tačiau priešingoje akademinio diskurso pusėje egzistuoja atitinkamas palaikymas, pasisakantis būtent už Pavyzdinio įstatymo normų interpretavimą, nustatantį *prima facie* išankstinės teisminės kontrolės standartą arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimui (Bachand, 2006, p. 465). Taigi, magistro darbe aptartini abu požiūriai.

Pirma, dalis doktrinos atstovų teigia, jog iš pačio Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 1 dalies teksto gana aiškiai matyti, kad, bent jau tam tikromis aplinkybėmis, tarpinių teisminių ginčų dėl arbitražo teismo jurisdikcijos atveju tikslinga (ir, ko gero, būtina) visapusiškai išnagrinėti daugumą jurisdikcijos klausimų. Anot Gary Born, Pavyzdinio įstatymo žodžiai „[teismas] nustato, kad susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas“ reikalauja, kad byla būtų perduota arbitražui, nebent teismas savo veikloje „nustato“, kad atitinkamas arbitražinis susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas. Taigi, įprastinė cituojamos kalbos reikšmė aiškiai rodo, kad teismo misija pagal 8 straipsnio 1 dalį apima nustatymą (t. y. konstatavimą), ar susitarimas galioja, ar ne. (Born, 2021b, §7.03[A][2][b][i]). Dar daugiau, UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo rengimo darbo grupė aiškiai atsisakė *prima facie* arbitražinio susitarimo galiojimo klausimo peržiūros, atsisakydama į 8 straipsnio 1 dalies tekstą įtraukti terminą „akivaizdžiai“ (angl. *manifestly*) prieš žodžius „niekinis ir negaliojantis“. Šis atsisakymas buvo grindžiamas tuo, kad teismas, prieš perduodamas šalis į arbitražą, turėtų būtent visiškai išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo ir taikymo srities klausimą. (Göktaş, 2017, p. 176). Pažymėtina, jog kai kurie mokslininkai teigia, kad Pavyzdinio įstatymo teisėkūros istorija yra arba nepakankamai sviri, arba net patvirtina privalomą *prima facie* teisminės peržiūros standartą visais atvejais. Toks aiškinimas grindžiamas ankstyvuosiuose Pavyzdinio įstatymo projektuose (taip pat ir tuo metu, kai *prima facie* peržiūros standartas buvo atmestas) buvusią 17 straipsnio nuostata, pagal kurią arbitražui besipriešinančiai šaliai buvo leidžiama kreiptis į teismą su reikalavimu pripažinti, kad nėra galiojančio arbitražinio

susitarimo. (Born, 2021b, §7.03[A][2][b][i]). Visgi, šia argumentacijos linija toliau nesektina.

Galiausiai, peržiūros iš esmės proponentai savo poziciją grindžia ir galimybe padėti arbitražo šalims sutaupyti laiko ir išlaidų tuo atveju, jei arbitražo teismas preliminariu sprendimu neteisingai nustatytų, kad jis turi jurisdikciją. Pastaruoju atveju, šalys galėtų nedelsdamos užginčyti šį sprendimą teisme, taip galiausiai sėkmės atveju perkeldamos ginčą į valstybės teismus. (Jones, 2009, p. 61).

Kita vertus, mokslininkai, kurie pasisako už tai, kad teismai apsiribotų tik *prima facie* peržiūra, teigia, kad valstybės teismas, spręsdamas tą patį klausimą tuo pačiu metu ir tuo pačiu lygiu, paneigia arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo jurisdikcijos. Šiuo atžvilgiu doktrinoje teigiama, kad teismų apsiribojimas *prima facie* peržiūra iš esmės yra kartinė kompetencijos kompetencijos doktrinos sudedamoji dalis. (Jones, 2009, p. 62). Iškilaus Prancūzijos teisės mokslininko Emmanuel Gaillard propaguotas *prima facie* teisminės kontrolės metodas yra skirtas skatinti požiūrį, pagal kurį pirmenybė teikiama strateginio proceso vilkinimo prevencijai, siekiant užtikrinti tarptautinio komercinio arbitražo veiksmingumą. Leidimas nedelsiant ir visapusiškai peržiūrėti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą teisme suteikia galimybę šaliai, kuri yra saistoma arbitražinio susitarimo, bet nebenori ginčo nagrinėti arbitraže (ar kuo ilgiau jo nenagrinėti išvis), siekti teismų įsikišimo vien tam, kad vilkintų arbitražo proceso pradžią ar eigą (Bachand, 2006, p. 466). Keletas kitų Pavyzdinį įstatymą priėmusių valstybių teismų padarė tokią pačią išvadą, ypač bylose, susijusiose su ginčais dėl arbitražinio susitarimo taikymo srities, ir nurodė, kad nustatant, ar perduoti bylą nagrinėti arbitraže, tinkamas tik *prima facie* tarpinis teisminis nagrinėjimas. Šis išaiškinimas apima teismų sprendimus Indijoje, Bermuduose, Singapūre, Kanadoje ir Honkonge. (Born, 2021b, §7.03[A][2][b][ii]).

Galiausiai, taip pat svarbu pažymėti, kad nei Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje, nei jokiaje kitoje nuostatoje nereikalaujama, kad kiekvienu atveju privalomai būtų vykdoma visapusiška tarpinė teisminė kontrolė (t. y. arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimas sprendžiamas „iš esmės“). Kitaip tariant, jokia 8 straipsnio 1 dalies nuostata nedraudžia teismui, jei jis nuspręstų, kad viena iš bylos šalių ėmėsi proceso vilkinimo arba kad būtų veiksminga ar teisinga leisti arbitrams priimti pirminį jurisdikcinį sprendimą, atlikti tik *prima facie* tarpinę teisminę peržiūrą. Darytina išvada, jog arbitrams suteikta procesinė diskrecija dėl jurisdikcijos klausimų pagal Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 2 dalį (ir 16 straipsnio 3 dalį) turėtų būti logiškai vienodai taikoma ir nacionalinio teismo procese. (Born, 2021b, §7.03[A][2][b][i]). Šis požiūris taip pat atitinka Pavyzdinio įstatymo

rengimo istoriją, kurioje aiškiai pripažįstama proceso vilkinimo taktikos rizika, kuri tokiomis aplinkybėmis galėtų pateisinti *prima facie* teisminės kontrolės modelį.

Visgi, arbitražo procese išnagrinėtas prieštaravimas dėl jurisdikcijos gali būti nedelsiant persvarstytas teisme – šiuo procesu siekiama greitai ir ganėtinai ryžtingai išspręsti ginčus dėl jurisdikcijos (Born, 2021b, §8.04[A]). Pagal Pavyzdinį įstatymą šalis turi teisę kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos klausimo per 30 dienų nuo tada, kai arbitražo teismas pats priima sprendimą šiuo klausimu. Taigi, ginčijimo momentas priklauso nuo to, kada arbitražo teismas priima atitinkamą sprendimą dėl savo jurisdikcijos. Jeigu arbitražo teismo jurisdikcija užginčijama parengiamuosiuose proceso etapuose, jo sprendimas gali būti greitai ir neskundžiamai peržiūrėtas nestabdant ir (ar) nenutraukiant arbitražo proceso. Toks reguliavimas gali būti laikomas kompromisu tarp kraštutinių požiūrių į tai, kada arbitražo procese leidžiama teisminė kontrolė. (Jones, 2009, p. 60). Kaip minėta, pagal UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalį arbitražo teismai gali svarstyti ir spręsti jurisdikcijos klausimus arba priimdami preliminarų sprendimą, kurį nacionalinis teismas gali nedelsiant peržiūrėti, arba dėl savo jurisdikcijos pasisakyti priimdami galutinį sprendimą byloje, kurį vėliau gali kontroliuoti teismas, nagrinėjantis bylą dėl sprendimo panaikinimo (UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo 34 straipsnis) (Erk-Kubat, 2014, p. 37).

Valstybės teismui atliekant jau arbitražo teismo priimtą sprendimą peržiūrinčio subjekto vaidmenį, atsakytinas klausimas, analogiškas buvusiam – ne taip aišku, kokio pobūdžio intervencijos teismas turėtų imtis. Ar teismas turi nagrinėti klausimą *de novo*, iš naujo svarstydamas jurisdikcijos klausimą, ar tik peržiūrėti arbitražo teismo sprendimą, taikydamas tą patį pagarbos arbitražo autonomijai standartą, kurį jis taikytų arbitražo teismo sprendimui dėl bylos esmės? (Blackaby *et al*, 2023, 5.132). Jokia Pavyzdinio įstatymo nuostata aiškiai neišsprendžia šio klausimo ir nenustato, kokio pobūdžio ar standarto turi būti teisminis sprendimų dėl jurisdikcijos peržiūrėjimas. Kaip paaiškino vienas Pavyzdinį įstatymą tyręs mokslininkas, kalbėdamas apie jo rengimo procesą: „buvo sunku <...> susitarti dėl <...> teisminės kontrolės apimties“. (Broches, 1990 cituoja Born, 2021b, §7.03[A][5][a]). Tačiau esamas 16 straipsnio 3 dalies tekstas, tikėtina, suponuoja teisminį prieštaravimų dėl jurisdikcijos nagrinėjimą ir sprendimą *de novo* (numatant, kad sprendimu nepatenkinta šalis gali prašyti „6 straipsnyje nurodyto teismo *spręsti šį klausimą*“). Lygiai taip pat 34 straipsnio 2 dalies a punkto i ir ii papunkčių formuluotės, neapardamos arbitražo nustatytų aplinkybių galios valstybės teismo atžvilgiu, o vietoje to pateikdamos tik leidimą panaikinti arbitražo sprendimus jurisdikciniais pagrindais nukreipia teismą *de novo* teisminio nagrinėjimo link. Galiausiai, keliose bylose teismai be reikšmingos analizės priėmė prielaidą, kad arbitražo teismų tarpiniai sprendimai dėl

jurisdikcijos bus teismo persvarstymo *de novo* objektas pagal Pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalį. (Born, 2021b, §7.03[A][5][a]).

3. *KOMPETENZ KOMPETENZ: TARPTAUTINIAI POŽIŪRIAI*

Nepaisant ganėtinai bendro sutarimo dėl pozityviosios kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto pripažinimo, skirtingose teisinėse sistemose, kaip minėta, egzistuoja daugybė skirtingų požiūrių į kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimą. Visų pirma, nacionalinės teisės sistemos labai skiriasi pagal tai, kaip nacionaliniai teismai ir arbitražo teismai pasiskirsto kompetenciją nagrinėti jurisdikcinius ginčus ir koks yra tinkamas nacionalinių teismų vaidmuo nagrinėjant tokius jurisdikcinius ginčus. Be kita ko, skirtingose nacionalinėse teisinėse sistemose labai skiriasi požiūris į teismo ginčų dėl arbitražo teismo jurisdikcijos nagrinėjimo laiką (pvz., ar nacionaliniame teisme galima teisiniu būdu nagrinėti ginčus dėl jurisdikcijos prieš arbitražo teismui priimant sprendimą dėl jurisdikcijos, o jei taip, tai kada) ir į arbitražo teismo jurisdikcinių sprendimų teisminės kontrolės apimtį ir pobūdį (pvz., panaikinimo ar pripažinimo ir leidimo vykdyti procese). Pažymėtina, kad pasaulyje pirmaujantys tarptautiniai arbitražo centrai neperėmė UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo. Šiose jurisdikcijose (pvz., Prancūzijoje, Šveicarijoje, Anglijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Nyderlanduose ir kt.) įstatymų leidėjai ir praktikuojantys arbitrai plačiai diskutavo dėl Pavyzdinio įstatymo priėmimo tikslingumo, tačiau nusprendė rinktis alternatyvius sprendimus. Lygiai taip pat, bent kai kurie žymūs praktikai mano, kad Pavyzdinis įstatymas yra pernelyg konservatyvus ir detalus. (Born, 2021b, §1.04[B][1][a]). Būtent šios tendencijos lemia poreikį, aptarus pasauline apimtimi įtakingą UNCITRAL Pavyzdinį įstatymą, į kompetencijos kompetencijos doktriną komercinio arbitražo teisėje taip pat pažvelgti lyginamuoju aspektu. Magistro darbe siekiant išsamiai aptarti pasaulinę kompetencijos kompetencijos doktrinos (ne)įgyvendinimo praktiką pasirinkta analizuoti tiek kontinentinei, tiek bendrajai teisės tradicijai priklausančias lyderiaujančias jurisdikcijas. Atitinkamai didesnis dėmesys skirtinas Prancūzijos, Šveicarijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Jungtinės Karalystės tarptautinio komercinio arbitražo teisiniam reguliavimui. Be to, paminėtini Vokietijos ir Švedijos įstatymų leidėjų ir praktikų požiūriai bei atskiri atvejai, kai kompetencijos kompetencijos doktriną pripažinti atsisakyta apskritai.

3.1. *Kontinentinės teisės tradicijos jurisdikcijos*

3.1.1. Prancūzija

Prancūzija yra vienas iš pirmaujančių tarptautinio komercinio arbitražo centrų Europoje ir pasaulyje. Praktikai teigia, kad Prancūzijoje vyksta daugiau tarptautinių arbitražų nei bet kurioje kitoje Europos jurisdikcijoje, o Prancūzijos arbitražo teisės aktai ir teismų sprendimai turi išskirtinę tarptautinę reikšmę. (Born, 2021b, §1.04[B][1][b]). Prancūzijoje arbitražų jurisdikciją spręsti dėl savo jurisdikcijos reglamentuojantys teisės aktai yra sukurti išskirtinai taikantis būtent tarptautinio arbitražo kontekstui, ir griežtai pasisako už arbitražo teisės galios stiprinimą ir autonomiją (Landolt, 2013, p. 516).

Prancūzijos teisėje kompetencijos kompetencijos doktrina įtvirtinta Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1465 straipsnyje: „[a]rbitražo teismas turi išimtinę jurisdikciją priimti sprendimus dėl prieštaravimų jo jurisdikcijai“. Atitinkamai, 1448 straipsnyje: „[k]ai ginčas, dėl kurio sudarytas arbitražinis susitarimas, perduodamas teismui, šis atsisako jurisdikcijos <...>“. Toliau 1448 straipsnio taisyklė patikslinama išlyga dėl teisminės kontrolės apimties ir momento: „<...> išskyrus atvejus, kai arbitražo teismui dar nebuvo pateiktas ieškinys dėl ginčo ir kai arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba akivaizdžiai netaikytinas“. Atsižvelgiant į teismų praktiką, kaip į vieną iš pavyzdžių atsižvelgtina į dar 1968 m. teismo sprendimo citatą: „[p]rincipas yra toks, kad ginčą nagrinėjantis teisėjas turi jurisdikciją nustatyti savo jurisdikciją. Tai neišvengiamai reiškia, kad kai tas teisėjas yra arbitras, kurio įgaliojimai kyla iš šalių susitarimo, jis turi jurisdikciją nagrinėti tokio susitarimo buvimą ir galiojimą.“ (Prancūzijos Kolmaro apeliacinio teismo sprendimas, 1968 cituoja Born, 2021b, §7.03[B][1]). Taigi, kompetencijos kompetencijos doktrina yra visiškai pripažinta ir įtvirtinta tiek Prancūzijos teismų praktikoje, tiek materialiojoje teisėje.

Ar pastarasis reguliavimas privalomas? Konkrečiai, ar gali šalys arbitražiniame susitarime teisėtai nurodyti, kad būtent galutinį ir neskundžiamą sprendimą dėl arbitražo teismo jurisdikcijos priims pats arbitražo teismas? Autoritetinių šaltinių teigimu, susitarimas galutinai ir neskundžiamai išspręsti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą pačiame arbitraže turėtų būti traktuojamas kaip ir kiti arbitražiniai susitarimai, t. y. jam turėtų būti suteiktas poveikis, neleidžiantis teismine tvarka nagrinėti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimų, ir neleidžiantis vėliau teismine tvarka iš esmės peržiūrėti arbitražo teismo išspręstų jurisdikcijos klausimų. Bendras Prancūzijos arbitražo teisėje akcentuojamas šalių autonomijos principas taip pat patvirtina šią išvadą. Vis dėlto

Prancūzijos teismai magistro darbo rengimo metu nėra aiškiai išnagrinėję šio klausimo ir nėra aišku, ar jie laikytųsi šio aiškinimo. (Born, 2021b, §7.03[B][4]).

Kaip turėtų elgtis Prancūzijos teismas, ankstyvoje proceso stadijoje, t. y., arbitražo teismui dar nepasisakius dėl jurisdikcijos (alternatyviai – arbitražo procesui dar neprasidėjus), sulaukęs kreipimosi dėl ginčo teisinių santykių, galimai patenkančių į arbitražinio susitarimo taikymo sritį? Kaip minėta, Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1448 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu Prancūzijos teisme iškeliamą bylą, kurioje šalis yra sudariusios arbitražinį susitarimą, kompetentingas teismas turi atsisakyti jurisdikcijos, išskyrus atvejus, kai arbitražo teisme dar nebuvo iškelta byla, o arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba akivaizdžiai netaikytinas (Erk-Kubat, 2014, p. 30). Jei šalis pareiškia prieštaravimą dėl teismo jurisdikcijos, grindžiamą arbitražinės išlygos egzistavimu, aptartame Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1448 straipsnyje išskiriami du atvejai: (i) jei arbitražo procesas dar nepradėtas, Prancūzijos teismas turi atsisakyti jurisdikcijos, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba netaikytinas; (ii) jei arbitražo procesas pradėtas, Prancūzijos teismas turi perduoti ginčą nagrinėti arbitražui, nesigilindamas nei į jo esmę, nei į arbitražinio susitarimo egzistavimo, galiojimo ar taikymo srities klausimus (Petkutė-Gurienė, 2017, p. 92).

Taigi, trumpas atsakymas į iškeltą klausimą yra – prioriteto (arbitražo teismui) taisyklė, kaip ją įvardino profesorius Emmanuel Gaillard. *Queen Mary's University of London* tarptautinio arbitražo profesoriaus Stavros L. Brekoulakis teigimu, iš esmės, pagal Prancūzijos teismų praktiką pakanka, kad šalis paminėtų žodį „arbitražas“, kad nacionaliniai teismai nenagrinėtų, ar ši nuoroda į arbitražą yra negaliojanti, ar apskritai turi kokią nors prasmę (Brekoulakis, 2009, p. 242). Prancūzijos teismai nuosekliai ir nedviprasmiškai patvirtino, kad visiškai pripažįsta neigiamą kompetencijos kompetencijos doktrinos efektą nepriklausomai nuo teisinės arbitražo vietos.

Išsamiai šią teisinę konstrukciją, į teismą kreipiantis ankstyvoje proceso stadijoje, apibrėžė Prancūzijos kasacinis teismas byloje *Copropriété Maritime Jules Verne v. American Bureau of Shipping*:

„Tarpautinio arbitražinio susitarimo galiojimo principas ir principas, pagal kurį arbitras pats sprendžia dėl savo jurisdikcijos, yra esminės Prancūzijos tarpautinio arbitražo teisės normos, kuriomis, viena vertus, įtvirtinamas arbitražinės išlygos galiojimas, neatsižvelgiant į bet kokią nuorodą į nacionalinę teisę, ir, kita vertus, arbitražo veiksmingumas, nes arbitrai, kuriam pareikštas prieštaravimas dėl jo jurisdikcijos, suteikiama pirmenybė spręsti šį prieštaravimą. Todėl arbitražinio susitarimo galiojimo ir kompetencijos kompetencijos principų derinys draudžia Prancūzijos teisėjui atlikti esminę ir išsamią arbitražinio susitarimo peržiūrą, neatsižvelgiant į tai, kur yra arbitražo teismo buveinė. Vienintelė teisėjo arbitražinės išlygos nagrinėjimo sritis, prieš prašant jo peržiūrėti jos egzistavimą ar galiojimą pagal ieškinį, pareikštą dėl galutinio arbitražo sprendimo, yra ta, ar ši išlyga nėra akivaizdžiai niekinė arba netaikytina.“ (Prancūzijos Kasacinio teismo sprendimas byloje 03-12.034, 2006 cituoja Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 262-263).

Šis reguliavimas atspindi Prancūzijos įstatymų leidėjo griežtą požiūrį į kompetencijos kompetencijos doktriną – teisminis įsikišimas pradiniame arbitražo proceso etape beveik visiškai eliminuojamas. Pirma, sąlyga „akivaizdžiai niekinis ir akivaizdžiai netaikytinas“ nustato labai aukštą teismo įsikišimo į arbitražo procesą standartą. Jis yra tikslingai nelankstus ir reikalauja aukščiausio įrodinėjimo standarto, o tai reiškia, kad jis retai kada bus patenkintas. (Tuca, 2020, p. 20). Pažymėtina, jog arbitražinio susitarimo *prima facie* galiojimo (ne „akivaizdžiai niekinio“ susitarimo) riba, įtvirtinama negatyviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto, nėra tapati arbitražinio susitarimo galiojimo nustatymui. Atliekant *prima facie* galiojimo patikrinimą atrenkami tik akivaizdžiai niekiniai arbitražiniai susitarimai. *Prima facie* slenkstis reiškia, kad atitinkamas arbitražinis susitarimas geriausiu atveju tik „galimai galioja“. (Brekoulakis, 2009, p. 252-253). Antra, dvi 1448 straipsnyje nustatytos išimtys yra kumuliacinės: norint inicijuoti Prancūzijos teismo įsikišimą į arbitražo procesą, turi egzistuoti abi sąlygos. Tai reiškia, kad net jei arbitražinė išlyga yra akivaizdžiai niekinė ir akivaizdžiai netaikytina, Prancūzijos teismai vis tiek nesikiš pirmieji, jei arbitražo teismas jau yra sudarytas. (Tuca, 2020, p. 20). Papildomas neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto šalutinis poveikis yra tas, kad joks Prancūzijos teismas neturi jurisdikcijos priimti sprendimo dėl

pripažinimo arbitražinio susitarimo galiojimo ir privalomumo atžvilgiu, nes jei šalių ginčo teisinio santykio turinyje yra arbitražinio susitarimo požymių, Prancūzijos teismas turi atsisakyti jurisdikcijos (Erk-Kubat, 2014, p. 40).

Kadangi pagal įstatymų leidėjo įtvirtintą griežtą kompetencijos kompetencijos doktrinos formą bylos šalys Prancūzijos teismuose negali ginčyti arbitražo teismo jurisdikcijos pradiniam etape, joms leidžiama tai daryti galutiniame – vykdymo – etape. Kai Prancūzijos teismams pateikiamas šis reikalavimas, jie visapusiškai išnagrinėja šį klausimą ir jurisdikcijos klausimą sprendžia *de novo*. Teismai nebus saistomi ankstesnių arbitražo teismo išvadų dėl savo jurisdikcijos, taip pat jiems nereikės vadovautis arbitražo teismo išvada ar preziumuoti, kad arbitražo teismo sprendimas dėl jurisdikcijos buvo teisingas. (Tuca, 2020, p. 21).

Prancūzijos teisinėje pozicijoje dėl arbitražo teismo jurisdikcijos klausimo sprendimo akivaizdžiai pirmenybė teikiama nesikišimui į arbitražo procesą ir *prima facie* standarto taikymui. Tai daugiausia lemia politinis tikslas skatinti tarptautinį komercinį arbitražą Prancūzijoje. (Göktaş, 2017, p. 179). Atitinkamai, prancūziškajame požiūryje į kompetencijos kompetencijos doktriną daugiau dėmesio skiriama arbitražo proceso trukdymo ir vilkinimo prevencijos svarbai, o ne neigiamoms pasekmėms, kurias sukelia potencialus neteisėtas jurisdikcijos išlaikymas arbitraže. Be to, toks reguliavimas rodo didelę pagarbą tribunolo gebėjimui spręsti savo jurisdikcijos klausimus sąžiningai ir saugant šalių interesus. (Jones, 2009, p. 5). Taigi, svarbiausias prancūziškojo požiūrio argumentas – pagarba šalių autonomijai ir sutarčių laisvės principui: atsisakydami nagrinėti jurisdikcijos klausimą pradiniam proceso etape, Prancūzijos teismai daro prielaidą, kad šalys tinkamai pasinaudojo savo teise laisvai sudaryti sandorius, davė visapusišką ir sąmoningą sutikimą dėl visų sutarties sąlygų ir laisva valia išreiškė norą, kad jų ginčas būtų sprendžiamas jų pasirinktame arbitražiniame teisme. Ši prezumpcija įrodo, kad Prancūzijos teisėje laikomasi liberalaus požiūrio į arbitražą: ji vengia paternalistinio kišimosi į šalių autonomiją. (Tuca, 2020, p. 3).

3.1.2. Šveicarija

Šveicarija, kaip ir Prancūzija, yra vienas iš pirmaujančių tarptautinio komercinio arbitražo centrų Europoje ir pasaulyje. Šveicarijos arbitražo teisė ir akademinė bendruomenė per pastarąjį šimtmetį stabiliai išlieka tarptautinio arbitražo teisės raidos priešakyje. Tarptautinį komercinį arbitražą Šveicarijoje reglamentuoja 1989 m. įsigaliojusio Šveicarijos

federalinio įstatymo dėl tarptautinės privatinės teisės (toliau – ir SPILA) 12 skyrius. (Born, 2021b, §1.04[B][1][c]).

Šveicarijos arbitražo teisė dažnai girinama už paprastumą ir palankumą arbitražui. Šie bruožai atpažįstami ir Šveicarijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo nuostatose, įtvirtinančiose kompetencijos kompetencijos doktriną. (Erk-Kubat, 2014, p. 41). Šveicarijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo 186 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „arbitražo teismas pats sprendžia dėl savo jurisdikcijos“. Šveicarijos teismai ne kartą aiškiai patvirtino kompetencijos kompetencijos doktrinos taikytinumą tiek vidaus, tiek tarptautiniais klausimais. (Born, 2021b, §7.02[B][4]).

Magistro darbo rengimo metu nėra aišku, kaip Šveicarijos teismai vertintų susitarimą, nustatantį arbitražo teismo galią galutinai išspręsti ginčus dėl jurisdikcijos. Kaip bus pažymima ir toliau, reikšminga dalis šios jurisdikcijos reguliavimo sudėtingumo kyla iš Šveicarijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo veiklos, kuris, aiškindamas arbitražinius susitarimus, įvedė bifurkuotą tvarką – skirtingus išaiškinimus atvejais, kai teisinė arbitražo teismo buveinė yra Šveicarijoje ir kai, atitinkamai, ji yra užsienyje (Brekoulakis, 2009, p. 246). Viena vertus, daugelis Šveicarijos mokslininkų daro išvadą, kad SPILA numatytas kompetencijos paskirstymas yra imperatyvus ir negali būti keičiamas šalių susitarimu. Kita vertus, SPILA taip pat numato, kad bylos šalys, kurios nėra Šveicarijos subjektai, gali atsisakyti teisės valstybės teisme reikalauti panaikinti sprendimą arba gali susitarti netaikyti kai kurių visuotinai taikomų arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindų. Taigi sektina doktrinine išvada, kad šios nuostatos poveikis reiškia, jog bent kai kuriais atvejais arbitražo teismui leidžiama pačiam priimti galutinį sprendimą dėl savo jurisdikcijos. (Born, 2021b, §7.03[C][3]).

SPILA eksplicitiškai įtvirtintas pozityvusis kompetencijos kompetencijos doktrinos efektas. Visgi, priešingai nei Prancūzijos civilinio proceso kodekso atveju, pačio SPILA formuluotė neleidžia daryti išvados, kad Šveicarijos įstatymų leidėjas į teisinį reguliavimą įtraukė ir kompetencijos kompetencijos doktrinos neigiamą efektą. (Erk-Kubat, 2014, p. 40). SPILA formuluotė atitinka UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 8 straipsnį ir ją aiškinant pažodžiui prieitina išvada, kad ja šalims suteikiama galimybė kreiptis į nacionalinį teismą su prieštaravimais dėl jurisdikcijos net ir išankstinėje proceso stadijoje (t. y. „teismas nustato, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis ir negaliojantis“); priešingai – neatrodo, kad tekste būtų reikalaujama, jog šalys pateiktų prieštaravimus dėl jurisdikcijos arbitražo teismui prieš ginčijant arbitro jurisdikciją Šveicarijos teisme (Berger, 2014, p. 542; Born, 2021b, §7.03[C][2]).

Visgi, šiuo atveju situacija praktikoje neatitinka pažodinės teisinio reguliavimo interpretacijos. Nors bendra lyginamojoje teisėje priimta pozicija nėra ryžtinga, pastebėtinas vis labiau pripažįstamas neigiamas kompetencijos kompetencijos doktrinos efektas ir arbitrams suteikiamas prioritetas nustatant savo jurisdikciją (Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 261).

Pastaroji prognozė aiškiai atspindi teisinę situaciją Šveicarijoje – Šveicarijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje pateikė reikšmingų išaiškinimų dėl neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto veikimo. Žvelgiant per išankstinio arbitražinio susitarimo egzistavimo ir (ar) apimties patikrinimo (ne)vykdymo ir jo pobūdžio prizmę, teismas nustatė skirtingą arbitražinių susitarimų egzistavimo klausimo nagrinėjimo apimtį, priklausomai nuo to, ar teisinė arbitražo vieta nustatyta Šveicarijoje, ar užsienyje. (Erk-Kubat, 2014, p. 41).

Pirmuoju atveju, kai teisinė arbitražo vieta nustatyta Šveicarijoje, Šveicarijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas vienareikšmiškai pripažįsta, kad būtina apsaugoti arbitrų teisę spręsti dėl savo jurisdikcijos, neleidžiant teismams kištis į šią teisę ir atidedant teisminę kontrolę iki tol, kol arbitrai priims sprendimą (Gaillard ir Banifatemi, 2008, p. 261). Šveicarijos teismas turi suteikti pirmenybę arbitražinio susitarimo galiojimui, išskyrus atvejus, kai valstybės teismo atliktas *prima facie* nagrinėjimas parodo, kad tarp šalių nėra arbitražinio susitarimo (Berger, 2014, p. 540). Visgi, kai teisinė arbitražo vieta numatyta ne Šveicarijoje, Šveicarijos teismai atsisako taikyti *prima facie* teisminės kontrolės standartą ir atlieka pilnos apimties išankstinį jurisdikcinių prieštaravimų pagrįstumo tyrimą. Šveicarijos parlamentui du kartus buvo siūlomi teisės aktai, kuriais siekiama pakeisti šį požiūrį ir taikyti *prima facie* jurisdikcijos standartą arbitražo, kurio buveinė yra užsienyje, atvejais, tačiau jie nebuvo priimti. (Tschanz, 2010 cituojama Born, 2021b, §7.03[C][2]).

Šveicarijos Aukščiausiasis Teismas arbitražinio susitarimo peržiūros apimties išskaidymą į dvi dalis pagrindė šiais motyvais: pirma, teismo teigimu, Niujorko konvencijos II straipsnio 3 dalis reikalauja visapusiškai peržiūrėti arbitražinį susitarimą. Antra, teismas laikosi išaiškinimo, kad arbitražinio susitarimo *prima facie* peržiūra leistina tik tada, kai būtent Šveicarijos nacionalinis teismas turi galutinio sprendimo galią arbitražo teismo jurisdikcijos atžvilgiu. Atveju, kai arbitražo vieta yra už Šveicarijos ribų, Šveicarijos teismas nebeturės galimybės priimti sprendimo dėl galutinio arbitražo sprendimo panaikinimo ar leidimo vykdyti, taigi neturėtų galimybės ir galutinai pasisakyti dėl ginčų dėl jurisdikcijos. (Erk-Kubat, 2014, p. 41-42).

Galiausiai, savotiška bifurkacija egzistuoja ir teisminės kontrolės galutinėje proceso stadijoje atveju. Kaip ir pagal UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalį, pagal SPILA arbitražo teismo sprendimas dėl jurisdikcijos gali būti nedelsiant apskūstas valstybės teismui. Visgi, pagal Šveicarijos teisę teisminis sprendimo dėl jurisdikcijos klausimų persvarstymas paprastai apsiriboja teisės klausimais (paliekant nuošalyje arbitražo teismo nustatytas bylos faktines aplinkybes). Kaip Šveicarijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas pasisakė sprendime byloje *National Power Corp. v. Westinghouse*: „[valstybės teismas] gali laisvai nagrinėti tam tikrus preliminarinius materialinės teisės klausimus, tačiau tik tiek, kiek juos reikia išspręsti, kad būtų galima priimti sprendimą dėl arbitražo teismo jurisdikcijos ar jos nebuvimo“. Taigi, teisės klausimais Šveicarijos valstybės teismai vėlesnę teisminę kontrolę atlieka *de novo* teisės klausimų atžvilgiu, pasitikėdami arbitražo teismo nustatytomis faktinėmis ginčo aplinkybėmis. (Šveicarijos federalinio teismo sprendimas sprendimas 119 II 380, 1993 cituoja Born, 2021b, §7.03[C][4]).

3.1.3. Kitos paminėtinos kontinentinės teisės jurisdikcijos

3.1.3.1. Vokietija

Būtent Vokietija buvo pirminis kompetencijos kompetencijos doktrinos šaltinis, kuri prieš porą amžių buvo suprantama kaip leidžianti šalims suteikti arbitražo teismui įgaliojimus patiems priimti galutinį sprendimą dėl savo jurisdikcijos (Berger, 1998 cituojama Born, 2021b, §7.03[D][1]). Atitinkamai, šiuolaikinė Vokietija yra, ko gero, pagrindinis UNCITRAL Pavyzdinio įstatymo priėmimo pavyzdys Europos valstybių tarpe (Erk-Kubat, 2014, p. 30).

Iki 1998 m. Vokietijos civilinio proceso kodekso (toliau – ir ZPO) reformos šalims buvo leidžiama susitarti dėl kompetencijos kompetencijos išlygos, suteikiančios arbitrams išimtinę ir galutinę jurisdikciją spręsti dėl arbitražinio susitarimo galiojimo (Brekoulakis, 2009, p. 245). Tačiau įgyvendinus reformą, t. y. iš esmės perėmus Pavyzdinio įstatymo reguliavimą, Vokietijoje teisminė kontrolė arbitražo jurisdikcijos atžvilgiu tapo imperatyvi, taigi šalis nebegali teisėtai susitarti dėl arbitrų kompetencijos, kurios nekontroliuotų valstybės teismas (Erk-Kubat, 2014, p. 30).

Šiuolaikinis vokiškasis kompetencijos kompetencijos doktrinos variantas laikytinas tarpiniu tarp prancūziškojo ir angliškojo (kuris aptariamas vėlesnėje magistro darbo dalyje) požiūriu. ZPO 1032 straipsnio 1 dalyje nustatoma, kad „teismas, kuriam pateikiamas ieškinys byloje, dėl kurios sudarytas arbitražinis susitarimas, <...> atsisako priimti ieškinį

kaip nepriimtina, išskyrus atvejus, kai teismas nustato, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas“. Ši nuostata dar labiau patikslinama ZPO 1032 straipsnio 2 dalyje, kurioje minima, kad: „[i]ki arbitražo teismo sudarymo teismui gali būti pateiktas prašymas nustatyti, ar arbitražinis nagrinėjimas yra galimas“. (Tuca, 2020, p. 23-24). Taigi, išankstiniame ginčo etape, dar nesudarius arbitražo teismo, Vokietijos teismas vertina ginčą dėl jurisdikcijos iš esmės, o ne tik tiria, ar yra *prima facie* jurisdikcijos pagrindas (priešingai, nei, pvz., Prancūzijoje) (Born, 2021b, §7.03[D][2]). Jei arbitražo teismas sudarytas, galima logiška išvada, kad ir Vokietijos teisėje arbitražo teismui suteikiamas prioritetas pirmajam spręsti dėl savo jurisdikcijos. Visgi kai viena iš (galimo) arbitražinio susitarimo šalių pateikia ieškinį dėl ginčo esmės nacionaliniame teisme, o atsakovas remiasi arbitražiniu susitarimu, 1032 straipsnio 1 dalis leidžia Vokietijos teismui visapusiškai peržiūrėti arbitražinio susitarimo galiojimą, kad nustatytų, ar jis nėra „niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas“, neatsižvelgiant į tai, ar buvo sudarytas arbitražo teismas (Brekoulakis, 2009, p. 245). Dar daugiau, ZPO praleidžiant žodį „akivaizdžiai [niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas]“, Vokietijoje nustatomas standartas yra žemesnis, o tai reiškia, kad teismai gali lanksčiau įsikišti. Be to, priešingai nei Prancūzijoje, teismams taip pat leidžiama nagrinėti ginčą ne tik tada, kai arbitražinis susitarimas yra „negaliojantis ir netaikytinas“, bet ir tada, kai jis „neveikia arba negali būti vykdomas“. (Tuca, 2020, p. 24).

Galiausiai, Vokietijos ZPO 1040 straipsnio 3 dalyje (kaip ir Pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalyje) numatyta, kad teismui priėmus preliminarų teigiamą sprendimą dėl jurisdikcijos, į valstybės teismą gali būti kreipiamasi dėl „neatidėliotino ir pagreitinto“ teismo jurisdikcijos klausimo nagrinėjimo (1062 straipsnio 1 dalis). Pažymėtina, kad Vokietijos teismai laikosi išskirtinės, doktrinoje kritikuojamos, praktikos, nenustatančios galimybės teismine tvarka peržiūrėti neigiamus arbitražo teismo sprendimus dėl jurisdikcijos. (Kroll, 2023 cituojama Born, 2021b, §7.03[D][4]).

3.1.3.2. Švedija

Priešingai nei kaimyninės Skandinavijos šalys Danija ir Norvegija, Švedija nėra pripažinta Pavyzdinio įstatymo šalimi (Madsen, 2016, p. 653). Praėjus dvidešimčiai metų nuo Švedijos arbitražo įstatymo priėmimo 1999 m., 2019 m. įsigaliojo peržiūrėta nauja įstatymo redakcija. Švedijos arbitražo įstatymo 2 straipsnyje, kaip ir Prancūzijoje, nustatytas pozityvusis kompetencijos kompetencijos doktrinos efektas (Petkutė-Gurienė, 2017, p. 93). Tačiau pastarąja redakcija istorinis požiūris į kompetencijos kompetencijos doktriną buvo

paslinktas negatyviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto pripažinimo link, priėmus pakeitimus, kuriais buvo apribotas Švedijos teismų vaidmuo nagrinėjant išankstinius ginčus dėl jurisdikcijos.

Pagal 1999 m. Švedijos arbitražo įstatymą šalys bet kuriuo metu galėjo prašyti, kad valstybės teismas dar iki pasisakant arbitražo teismui išnagrinėtų visus prieštaravimus dėl jurisdikcijos. Pagal galiojančią 2019 m. Švedijos arbitražo įstatymo redakciją ginčo šalys negali inicijuoti išankstinio ginčo dėl arbitražo teismo jurisdikcijos Švedijos teismuose po to, kai arbitražo procesas jau yra pradėtas, jei tam prieštarauja kitos arbitražinio ginčo šalys. (Born, 2021b, §7.03[G]). Tačiau kompetentingas teismas turi teisę galutinai nuspręsti, ar arbitražo teismas turi jurisdikciją spręsti ginčą. Pagal Švedijos arbitražo įstatymą nepatenkinta šalis per 30 dienų gali užginčyti teigiamą arbitražo teismo sprendimą dėl jurisdikcijos. Skundą taikydamas *de novo* teisminės kontrolės standartą nagrinėja kompetentingas apeliacinis teismas. (globalarbitrationreview.com, 2023; Petkutė-Gurienė, 2017, p. 93).

3.2. Bendrosios teisės tradicijos jurisdikcijos

3.2.1. Jungtinės Amerikos Valstijos

Jungtinių Amerikos Valstijų teisinis kompetencijos kompetencijos doktrinos reguliavimas yra problematiškiausias iš visų jurisdikcijų, kurios aptarimos šiame magistro darbe. Analizę kiek palengvina tai, jog dauguma svarbių klausimų, susijusių su arbitražiniais susitarimais, pirmiausia reglamentuojami federaliniais (o ne valstijų lygmens) teisės aktais, visgi, tarptautinį arbitražą Jungtinėse Amerikos Valstijose reglamentuoja išskirtinai sudėtinga teisinė sistema. Federaliniame arbitražo įstatyme (toliau – ir FAA) nustatyta bazinė įstatyminė arbitražo tvarka – atskiri skyriai skirti tiek vidaus arbitražui (1 skyrius), tiek tarptautiniams arbitražams, kuriems papildomai taikomos Niujorko ir Amerikos konvencijos (2 ir 3 skyriai). Kaip minėta, FAA pasižymi tuo, kad yra vienas iš seniausių išlikusių arbitražo įstatymų bet kurioje didelėje jurisdikcijoje – tai turi ir teigiamų, ir neigiamų rezultatų. Visgi, nepaisant bendro pobūdžio nuogastavimų dėl JAV teisinės sistemos kokybės (ypač prisiekusiųjų teismų instituto, baudinių netesybų ir bendro proceso lėtumo), per pastaruosius tris dešimtmečius Jungtinės Valstijos tapo vis populiarensnės kaip teisinė tarptautinio komercinio arbitražo vieta. (Born, 2021b, §1.04[B][1][e]).

Priešingai nei visuose iki šiol aptartuose teisės aktuose, JAV Federaliniame arbitražo įstatyme nėra eksplicitiškai įtvirtinta jokia nuoroda į kompetencijos kompetencijos doktriną, net ir į pozityvų kompetencijos kompetencijos doktrinos efektą. Priešingai,

arbitražo teismo įgaliojimai nustatyti savo jurisdikciją pagal FAA turi įveikti pastarojo 4 straipsnį, kuriame būtent valstybės teismams konkrečiai priskiriamas klausimas, ar šalys susitarė dėl arbitražinio ginčo nagrinėjimo (Graves ir Davydan, 2011, p. 161). Doktrinoje laikomasi nuomonės, jog didžiausia problema, susijusi su JAV įstatymo leidėjo pasirinktu reguliavimu, yra ta, kad jis, bent jau skaitomas pažodžiui, ko gero, apskritai nesuteikia jokio kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto. Leidžiant teismams spręsti dėl arbitražinės išlygos galiojimo ir taikymo srities, JAV teisėje preziumuojama, kad arbitražo teismas neturi jokios kompetencijos spręsti dėl savo pačio jurisdikcijos. JAV teismai šią prezumpciją aiškino susiedami ją su šalių ketinimais: pagal JAV teisę preziumuojama, kad šalys siekė, jog ginčus dėl arbitražo teismo kompetencijos spręstų teismai. (Tuca, 2020, p 27).

Visgi JAV Aukščiausiasis Teismas 1995 m. sprendime *First Options of Chicago, Inc. v. Kaplan*, kaip analizuoja Gary B. Born, pateikė tris problematiškam kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymui JAV aktualius išaiškinimus. Pirma, teismo sprendime *First Options*, nors ir netiesiogiai, priimama nuostata, kad FAA pripažįsta arbitražo teismo kompetenciją svarstyti savo jurisdikciją. Tokia išvada kyla iš pačio bylos konteksto – *First Options* byloje arbitražo teismas išnagrinėjo šalių ginčą dėl jurisdikcijos ir priėmė arbitražui palankų sprendimą. JAV Aukščiausiasis Teismas, nors ir panaikino šį sprendimą dėl kitų priežasčių, tačiau nenurodė, kad svarstydamas savo jurisdikciją arbitražo teismas veikė netinkamai ar viršijo savo įgaliojimus.

Antra, *First Options* įtvirtino, kad, nesant priešingo susitarimo, pagal FAA ginčai dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo paprastai spręstini valstybės teisme. Teismas rėmėsi „principu, kad šalis gali būti verčiama spręsti arbitraže tik tuos klausimus, kuriuos ji konkrečiai sutiko perduoti arbitražui“, t. y. apibrėžė „arbitruotinumą“ (į šią sąvoką įtraukiant arbitražinio susitarimo buvimą ir galiojimą) kaip klausimą, kurį, teismo nuomone, šalys „pagrįstai <...> manė, kad spręs teisėjas, o ne arbitras“. Toliau teismas nurodė, kad „jeigu <...> šalys nesusitarė arbitražui perduoti paties arbitruotinumą klausimo, teismas turėtų spręsti šį klausimą taip pat, kaip spręstų bet kurį kitą klausimą, kurio šalys neperdavė arbitražui, t. y. savarankiškai“. Teismas taip pat pacitavo savo ankstesniuose sprendimuose išdėstytą nuostatą, kad FAA „pagrindinis tikslas yra „užtikrinti privačiai sudarytų arbitražinių susitarimų teisminį vykdymą“. (JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas *Howsam v. Dean Witter*, 2002 cituoja Born, 2021b, §7.03[E][2][a]).

Vienas iš paaiškinimų, kodėl tokiomis išvadamis ribojamas JAV arbitražas, gali būti (ypatingai *First Options* sprendimo priėmimo metu) likęs įtarumas dėl pačio komercinio arbitražo kaip ginčų nagrinėjimo būdo. JAV Antrosios apygardos (angl. *second circuit*)

apeliacinis teismas kitoje byloje nuogaštavo: „Aš nesuprantu, kokiū būdu bet kuris teismas gali palikti arbitrai neribotą diskreciją nustatyti, ar yra kokio nors arbitražinė pareiga. Dar labiau mane glumina, kad teismas galėtų leisti tokią nevaržomą galią turėti tam pačiam asmeniui, kuris gaus naudos nusprendęs, kad arbitražinė prievolė išlieka, ir taip užsitikrins savo atlygį. Negalime pagrįstai tikėtis, kad net pats sąžiningiausias arbitras bus nešališkas, kai reikia nustatyti jo paties pajamų dydį. Mes neleidžiame teisėjams priimti sprendimų, kuriais nustatomas jų darbo užmokesčio dydis.“ (JAV Antrosios apygardos apeliacinio teismo sprendimas byloje *Ottley v. Sheepshead Nursing Home*, 1982 cituoja Tuca, 2020, p. 27). Laikmečio pažiūrų atspindys ryškiai matyti ir doktrininėje reakcijoje, kurioje *First Options* komentuojantys mokslininkai vienu metu sveikina sprendimą prioriteta teikti valstybės teismams ir kaip „pavojingą“ vertina JAV Aukščiausiojo Teismo paliktą kelią arbitražo teismui pagal kompetencijos kompetencijos doktriną priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos (Park, 1996, p. 141-142).

Galiausiai, nepaisant pastarosios taisyklės, JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *First Options* nusprendė, kad arbitražinio susitarimo šalys gali laisvai susitarti dėl kitokio kompetencijos paskirstymo sprendžiant „arbitruotinumą“, kaip jį įvardino teismas, klausimus – taip pat ir susitarti, kad „arbitruotinumą klausimus“ galutinai spręstų arbitražo teismas. Prezumpciją, kad valstybės teismas turi priimti sprendimą dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir taikymo, galima nuginčyti tik pateikus „aiškius ir neabejotinus“ įrodymus, kad šalys savo susitarimu siekė šią teisę perduoti arbitražo teismui (Graves ir Davydan, 2011, p. 161). Taigi, pavyzdžiui, pagal Prancūzijos teisę, šalis, siekianti teismo įsikišimo į arbitražo procesą, turi įrodyti, kad arbitražinė išlyga yra „akivaizdžiai negaliojanti arba akivaizdžiai netaikytina“, o pagal JAV teisę būtent šalis, siekianti arbitražo proceso, dėl kurio susitarė, turėtų pateikti „aiškius ir neabejotinus“ šio susitarimo įrodymus (Tuca, 2020, p. 27) vien tam, kad arbitražo teismas turėtų teisę spręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimą. Visgi, vėlesnėje JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje, atrodo, buvo įtvirtinti kai kurie svarbiausi neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto elementai. 2008 m. sprendime byloje *Preston v. Ferrer* buvo 8-1 balsų dauguma patvirtinta, kad klausimas, ar arbitražinis susitarimas negalioja dėl nearbitruotinumą, priklauso išimtinai arbitražo teismo, o ne nacionalinio teismo jurisdikcijai. Šiuo metu JAV valstybės teismas turės jurisdikciją spręsti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą tik tada, kai bylos šalis ginčija patį arbitražinio susitarimo egzistavimą, o ne sudaryto arbitražinio susitarimo vykdytinumą – byloje *Howsam v. Dean Witter* buvo nuspręsta, kad tai, ar arbitražinis susitarimas yra neįgyvendinamas dėl to, kad reikalavimui prieš finansų maklerio įmonę dėl klaidingos informacijos pateikimo suėjo

senaties terminas, turėtų spręsti arbitražo, o ne nacionalinis teismas. (JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas *Howsam v. Dean Witter*, 2002 cituoja Brekoulakis, 2009, p. 243-244).

Laikantis procesinės sekos pažymėtina, kad jei JAV arbitražo tribunolas, esant susitarimui dėl jurisdikcijos klausimo sprendimo arbitražu, priimtų sprendimą dėl savo jurisdikcijos, tuomet arbitrų priimtam sprendimui dėl jurisdikcijos būtų taikomas tas pats švelnus teisminės peržiūros standartas, kuris pagal FAA taikomas kitų arbitražo sprendimų pagrįstumo tikrinimui (JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas *First Options*, 1995 cituoja Born, 2021b, §7.03[E][7][c]).

3.2.2. Anglija

Anglija yra (išskirtinai) svarbus tarptautinio komercinio arbitražo centras (Born, 2021b, §1.04[B][1][d]). 2021-aisiais net 54% apklaustų tarptautinio komercinio arbitražo praktikų ir rinkos dalyvių nurodė, jog Londonas yra jų organizacijos labiausiai pageidautina teisinė arbitražo vieta (Queen Mary University of London, 2021, p. 6). 1996 m. Anglijos arbitražo įstatymas reglamentuoja trijų valstybių (Jungtinės Karalystės dalių) arbitražo procesą: Anglijos, Velso ir Šiaurės Airijos. Jame išsamiai (įstatymą sudaro 110 straipsnių) išdėstoma Anglijos arbitražo teisinis reguliavimas. Šio teisės akto išsamumas lėmė neįprastą rezultatą: bendrosios teisės tradicijos lopšys dabar gali pasigirti gerokai ilgesniu ir išsamesniu įstatyminiu tarptautinio arbitražo teisės reglamentavimu nei bet kuri kita civilinės teisės jurisdikcija (Born, 2021b, §1.04[B][1][d]). Nepaisant to, Anglijos teisė nepasižymi ilgomis tradicijomis pripažįstant arbitražo teismo teisę pačiam spręsti savo jurisdikcijos klausimus. Visgi, šiuolaikiniame Anglijos arbitražo įstatyme taip pat aiškiai įtvirtinta tam tikra kompetencijos kompetencijos doktrinos versija. (Erk-Kubat, 2014, p. 46). Ties pirmuoju aspektu klausimų nekyla – kaip ir Pavyzdiniame įstatyme ar Prancūzijos bei Švedijos arbitražo įstatymuose, Anglijos arbitražo įstatymo 30 straipsnio 1 dalyje taip pat įtvirtintas teigiamas kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis (Petkutė-Gurienė, 2017, p. 94). Be šios, 1996 m. Anglijos arbitražo įstatyme yra trys nuostatos, susijusios su kompetencijos kompetencijos doktrina – 9, 32 ir 72 straipsniai.

Laikantis loginės procesinių klausimų sekos, visų pirma pažymėtina, jog, priešingai nei Vokietijoje (nors šis klausimas keliamas retai), pagal Anglijos teisę šalims leidžiama susitarti dėl alternatyvaus jurisdikcijos prieštaravimų sprendimo, įskaitant ir įgaliojimą arbitražo teismui priimti galutinį sprendimą dėl savo jurisdikcijos, kuriam taikoma ribota teisminė kontrolė arba jos iš viso nebūtų (Born, 2021b, §7.03[F][3]).

Tačiau net ir nesant pastarojo susitarimo, jurisdikcinius ginčus per Anglijos arbitražo įstatymo prizmę galima klasifikuoti į tris dalis. Pirma, 9 Anglijos arbitražo įstatymo straipsnis taikomas tuo atveju, kai arbitražinio susitarimo galiojimo klausimas Anglijos teismuose iškyla kaip preliminarus klausimas teismo procese dėl „materialiojo“ klausimo, kuriam taikomas arbitražinis susitarimas. Šiuo atveju 9 straipsnio 4 dalyje atkartojama Niujorko konvencijos II straipsnio 3 dalis, kurioje numatyta, kad Anglijos teismai turi sustabdyti bylos nagrinėjimą arbitražo naudai, jeigu nėra įsitikinta, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas. (Brekoulakis, 2009, p. 246-247). Neigiamas kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis šiuo atveju siejamas su klausimu, ar „nėra įsitikinta“ (angl. *unless satisfied*) formuluotė, numatyta įstatyme, reikalauja atlikti tik *prima facie* peržiūrą. Doktrinoje randama prielaida, kad „nėra įsitikinta“ yra panašesnis į „nėra akivaizdu“ nei į Pavyzdinio įstatymo formuluotę „nebent nustato“. (Göktaş, 2017, p. 187).

Antra, Anglijos arbitražo įstatymo 72 straipsnis taikomas, kai asmuo, tariamai esantis arbitražo proceso šalimi, bet nedalyvaujantis procese, kreipiasi į Anglijos teismus su ieškiniu dėl pripažinimo, prašydamas pripažinti, kad arbitražinis susitarimas negalioja arba kad arbitražinio susitarimo apskritai nėra. (Brekoulakis, 2009, p. 246-247). 72 straipsnis numato, kad valstybės teismas gali nustatyti, ar arbitražinis susitarimas yra privalomas asmeniui, kuris tariamai yra arbitražinio nagrinėjimo šalis, jeigu šis asmuo niekad jokių veiksmu nedalyvavo atitinkamame arbitražo procese. Byloje *Excalibur Ventures LLC v. Texas Keystone Inc & Ors* Anglijos aukštesnysis teismas išaiškino, jog Anglijos arbitražo įstatymas šiuo atveju nereikalauja, kad šalis, kuri teigia, jog arbitražinio susitarimo nebuvo, šį klausimą spręstų arbitražo teisme. (Gaffney, 2012, p. 112).

Trečia, Anglijos arbitražo įstatymo 32 straipsnis taikomas, kai arbitražo procesas jau prasidėjo ir viena iš šalių nori užginčyti arbitražinio susitarimo buvimą ar galiojimą. Šiuo atveju Anglijos teismai neturės jurisdikcijos nagrinėti arbitražinio susitarimo galiojimo klausimo, nebent būtų nustatytos griežtos 32 straipsnis sąlygos, kaip kad, pvz., išankstinis rašytinis visų proceso šalių susitarimas arba pačio arbitražo teismo leidimas. (Brekoulakis, 2009, p. 246-247). Nepaisant to, dar viena kliūtis, kurią reikia įveikti prieš pateikiant prašymą pagal 32 straipsnį, yra tai, kad preliminarus jurisdikcijos klausimas negali būti pateiktas teismui pagal 32 straipsnį, nebent prieštaravimas dėl arbitražo teismo jurisdikcijos buvo tinkamai pareikštas ir priimtas nagrinėti arbitražo teismo arba prieštaravimą pateikusi šalis gali įrodyti, kad tuo metu, kai ji dalyvavo arbitražo procese nepateikdama prieštaravimo dėl jurisdikcijos, ji nežinojo ir negalėjo žinoti informacijos, sudarančios pastarojo prieštaravimo pagrindą. Doktrinoje kritiškai pažymima, kad ši procedūra ne tik

yra pasauliniu mastu išskirtinis Anglijos arbitražo įstatymo produktas, bet ir apskritai sunku suprasti 32 straipsnio tikslą ir jo įtraukimo į 1996 m. įstatymą priežastis. Patariamasis komitetas, nuo 1985 iki 1997 m. Anglijoje nagrinėjęs arbitražo teisinio reguliavimo klausimus, vienoje iš savo ataskaitų pažymėjo, jog 32 straipsnis yra „skirtas tik išskirtiniams atvejams“. (Aeberli, 2005, p. 273-274).

Turint omenyje šią daugialypę išankstinio arbitražo teismo jurisdikcijos patikrinimo teisinę sistemą, doktrinoje pažymima, jog Anglijos teismams nelengva pateikti aiškias gaires sprendžiant klausimą, kuriam iš teismų – arbitražo ar valstybės – turėtų būti teikiama pirmenybė nustatant arbitražinio susitarimo taikytinumo klausimą (Brekoulakis, 2009, p. 247). Visgi, šiuo metu suformuotoje teismų praktikoje (*inter alia* bylose *Fiona Trust & Holding Corp and Others v Yuri Privalov and Others* ir *Republic of Kazakhstan v Istil Group Inc*) išaiškinta, kad jei arbitražo procesas jau pradėtas, arbitražo teismas turėtų pirmas nuspręsti dėl savo jurisdikcijos (Erk-Kubat, 2014, p. 48-49).

Galutinėje proceso stadijoje, išskyrus atvejus, kai šalys susitarė kitaip, arbitrų jurisdikcinius sprendimus pagal Anglijos arbitražo įstatymą valstybės teismas nagrinėja *de novo* standartu (Born, 2021b, §7.03[F][4]). Priešingai nei Švedijoje, Anglijoje tiek teigiami, tiek neigiami arbitražo teismo jurisdikciniai sprendimai gali būti pakartotinio teismo nagrinėjimo objektu (Born, 2021b, §7.03[F][4]).

3.3. Kompetencijos kompetencijos doktrinos netaikymas

Didžiąją XX a. dalį kai kurios valstybės į tarptautinį komercinį arbitražą žiūrėjo įtariai ir priešišškai (Born, 2021b, §1.04[B][2]). Atskirai paminėtinos jurisdikcijos, iš dalies ar visiškai nepripažįstančios kompetencijos kompetencijos doktrinos. Pažymėtina, jog šios valstybės priskirtinos kitai kategorijai nei jurisdikcijos, kuriose kompetencijos kompetencijos doktrina įtvirtinta, bet tai padaryta siauresniu pavidalu ar ribojamos, netaikomos tam tikros doktrinos dalys. Anaiptol, šiuo atveju aptartina doktrina ir jurisdikcijos, kurios kompetencijos kompetencijos doktrinos (tam tikrais atvejais – komercinio arbitražo teisę plačiąja prasme) koncepciją vertina skeptiškai ar net priešišškai. Pavyzdžiui, Indonezijos arbitražo teisės aktuose aiškiai nepripažįstama kompetencijos kompetencijos doktrina, be to, Indonezijos teisminė valdžia nurodo, kad prieštaravimus dėl jurisdikcijos turi spręsti nacionaliniai teismai. Kiek kitaip yra Izraelyje (ir anksčiau Pietų Afrikoje), kur arbitražo teismai turi teisę svarstyti ir spręsti jurisdikcijos klausimus tik tuo atveju, jei arbitražo proceso šalys aiškiai įgalioja juos tai daryti. (Born, 2021b, §7.02[B][7]).

Panašių pažiūrų ženklų galima rasti ir kai kurių mokslininkų darbuose. Pavyzdžiui, kompetencijos kompetencijos doktrina įvardinama kaip šiaurės pusrutulio valstybių pasitelkiamas įrankis, „nukenksminantis“ nacionalinius įstatymus ir padedantį nutiesti kelią į besivystančių regionų atžvilgiu šališkus investicinio arbitražo teismų sprendimus (Shalakany, 2000, p. 442). Kiti stebėtojai gali teigti, jog arbitrai visada priims sprendimą savo kompetencijos naudai, nenorėdami prarasti galimybės gauti atlygį (Moses, 2017, p. 96). Nors istorinis nepasitikėjimas tarptautiniu arbitražu pastaraisiais dešimtmečiais smarkiai sumažėjo, jis galutinai neišnyko ir kartais vis dar daro įtaką kai kurių šalių teisės aktams ir teismų sprendimams (Born, 2021b, §1.04[B][2]).

4. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINA LIETUVOS TEISĖJE: GENEZĖ, RAIDA IR TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos komercinio arbitražo teisės aktų istorija prasidėjo 1992 m., kai Lietuva ratifikavo Konvenciją dėl investicinių ginčų tarp valstybių ir kitų valstybių piliečių sprendimo, o 1995 m. buvo ratifikuota ir Niujorko konvencija. Atitinkamai, 1996 m. buvo priimtas Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas, paremtas (senos redakcijos) 1985 m. UNCITRAL pavyzdiniu įstatymu. Pastarąjį 2012 m. pakeitė dabartinis naujos redakcijos Komercinio arbitražo įstatymas, kuris iš esmės atspindi 2006 m. priimtą UNCITRAL pavyzdinį įstatymą. (Varapnickas ir Rukštelytė, 2020). Atitinkamai, Lietuvos vardas pažymėtas oficialiame „Pavyzdinio įstatymo jurisdikcijų“ sąrašė, o pačio KAI 4 straipsnio 5 dalis patvirtina, kad KAI aiškinimui subsidiariai taikytinas pats Pavyzdinis įstatymas, taip prijungiant Lietuvos reguliavimą prie gausaus Pavyzdinio įstatymo taikymo ir aiškinimo praktikos lauko (uncitral.un.org). Autoriaus nuomone, vertintina, jog šis reguliavimas yra sėkmingas – nepaisant santykinio komercinio arbitražo teisės naujumo Lietuvoje, nei Lietuvos teisės doktrinoje, nei teismų praktikoje nepastebima ryškių anti-arbitražinių nuotaikų. Priešingai – štai pavyzdžiui Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. nutartyje byloje Nr. 2T-57/2013 pats teismas pabrėžė komercinio arbitražo privalumus:

„[p]agrįsta manyti, kad susitarimas dėl arbitražinio bylos nagrinėjimo didina reikalavimo vertę – arbitražinio bylų nagrinėjimo operatyvumas lemia, jog ginčo objekto ekonominę vertę sudaranti pinigų suma de facto yra „išaldoma“ trumpesniam laikui, lyginant su bylinėjimusi valstybiniuose teismuose; arbitražinio bylinėjimosi konfidencialumas saugo ginčo šalių privatumą, leidžia neviešinti ginčo kilimo fakto, todėl mažiau įtakoja ginčo šalių įvaizdį, potencialių kontrahentų valią sudaryti sandorius, leidžia viešai neatskleisti informacijos, kurios atskleidimas galėtų turėti įtakos subjekto sėkmingam dalyvavimui civilinėje apyvartoje.“

Įtvirtindama arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo jurisdikcijos, Lietuva taip pat žengė kartu su Pavyzdiniu įstatymu – KAI 19 str. seka atitinkamą reguliavimą Pavyzdinio įstatymo 16 str. Pozityviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto veiksmingumas Lietuvos teisėje nėra kvestionuojamas nei doktrinoje, nei teismų praktikoje (Daujotas, 2020, p. 40). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) yra suformavęs vientisą

kompetencijos kompetencijos doktrinos pripažinimo praktika: 2013 m. sprendime byloje Nr. 3K-3-431/2013 LAT pasisakė, jog „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotoje praktikoje įtvirtinta kontinentinės teisės valstybėse visuotinai pripažįstama arbitražo teisė spręsti dėl savo kompetencijos, taip pat arbitražinio susitarimo galiojimo klausimus“. Ši Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika seka nuo 2004 m. bylos Nr. 3k-3-612 ir yra tolygiai tvirtinama ir vystoma sprendimuose bylose Nr. 3K-7-179/2006, 3K-3-156/2007, ja atitinkamai sekė ir Lietuvos apeliacinis teismas sprendimuose bylose Nr. 2-171/2014, 2-325/2014, 2-1409/2014, e2-167-196/2015, 2T-52-381/2015, e2-1469-178/2015, 2T-5-381/2016, 2T-48-381/2016, e2T-86-381/2016, e2T-42-381/2017, 2T-50-381/2018, e2A-904-381/2018, e2T-85-370/2019, e2T-34-943/2020.

Magistro darbo rengimo metu nėra aišku, ar Lietuvos teisė leidžia šią arbitražo teismo teisę suabsoliutinti, t. y., susitarti galutinai išspręsti visus jurisdikcinius ginčus arbitražu, be galimybės grįžti į valstybės teismus. Šiuo atveju pats KAI logiškai kreipia klausimą į UNCITRAL Pavyzdinį įstatymą. Kaip aptarta anksčiau, Anglija, nors ir nebūdama oficialia „Pavyzdinio įstatymo jurisdikcija“, tačiau nemažai įkvėpimo pasisėmusi iš būtent šio teisės šaltinio, pripažįsta alternatyvius šalių susitarimus jurisdikcinius ginčus galutinai spręsti pačiame arbitraže. Visgi, kitoje Pavyzdinio įstatymo valstybėje – Vokietijoje – teisės aiškinimas draudžia pastaruosius susitarimus. (Berger, 2000 cituota Born, 2021b, §7.03[D][3]). Tačiau prielaidų abiem atsakymams esti ir Lietuvos teismų praktikoje. Viena vertus, Lietuvos Apeliacinis teismas 2023 m. sprendime byloje Nr. e2A-116-881/2023 pažymėjo, kad „kilus klausimui dėl arbitražinės išlygos ribų bei galiojimo, jei šalys aiškiai nesusitarė kitaip, pirmiausia šiuo klausimu turėtų pasisakyti pats arbitražas“, taip suponuodamas kompetencijos kompetencijos doktrinos reguliavimo dispozityvumą šalių susitarimo atžvilgiu. Kita vertus, ankstesniame, 2016 m., sprendime byloje Nr. 2A-150-823/2016 tas pats Lietuvos Apeliacinis teismas išaiškino, jog „KAI 19 straipsnio nuostata, numatanti išimtinę arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo kompetencijos, yra imperatyvi, ir šalių susitarimu negali būti keičiama“. Tikėtina, jog ši jurisprudencija uždaro kelią šalims susitarimu *mažinti* arbitražo teismo įgaliojimus spręsti jurisdikcijos klausimus. Tačiau klausimas, ar galima susitarti arbitražo teismo įgaliojimus *padidinti*, kaip ir dalyje aptartų pirmaujančių jurisdikcijų, lieka neatsakytas.

Situacija yra ganėtinai priešinga neigiamojo kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio atžvilgiu. Lietuvos teismų jurisprudencija yra pateikusi gausų kiekį išaiškinimų dėl išankstinio teismo jurisdikcijos klausimo sprendimo, jais suformuodama bifurkuotą tvarką – prieš ir po pačio arbitražo proceso pradžios. Šis sprendimas iš esmės pagrįstas teze, jog pagal Lietuvos teismų praktiką nėra galimas paralelinis jurisdikcijos klausimų

nagrinėjimas valstybės ir arbitražo teismuose. Taigi, teismų praktikoje buvo spęsti 3 neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio klausimo scenarijai: (i) kai arbitražo procesui neprasidėjus, į Lietuvos teismą kreipiamasi su ieškiniu, kuriuo ginčijama arbitražinė išlyga; (ii) kai į Lietuvos teismą atitinkamai kreipiamasi arbitražo procesui prasidėjus ir arbitražo teismui nagrinėjant arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo klausimą; (iii) kai į Lietuvos teismą kreipiamasi arbitražo procesui prasidėjus, tačiau arbitražo teisme nekeliant prieštaravimų dėl arbitražinės išlygos galiojimo.

Pirma, Lietuvos teismų praktikoje buvo nueita ganėtinai išskirtiniu ir retu kompetencijos kompetencijos doktrinos (ne)taikymo nepradėto arbitražo proceso atžvilgiu keliu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. byloje e3K-3-343-916/2019 nagrinėjo kasacinį skundą, grįstą būtent argumentu, kad teismai pažeidė kompetencijos kompetencijos doktriną. Atsakovė byloje neteikė pretenzijų dėl vežėjos įsipareigojimų netinkamo vykdymo, tačiau nurodė, kad ginčas yra teisingas Lietuvos arbitražo teismui, nes šalys, sudarydamos krovinio pervežimo sutartis, susitarė dėl arbitražinės išlygos. Nepaisydami to, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai ieškinį tenkino. (teise.pro, 2019). Atsakovė, nesutikdama su tokiais teismų sprendimais, kasaciniame skunde argumentavo, kad teismas pažeidė kompetencijos kompetencijos doktriną, nes teismas gali spęsti šalių ginčą tik jei nustato, kad arbitražinė išlyga yra akivaizdžiai negaliojanti, o niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis akivaizdus (Jokubauskas *et al*, 2020, p. 81). Kasacinis teismas sprendimų nepakeitė, pateikdamas naują išaiškinimą:

„KAĮ 19 straipsnis negali būti aiškinamas taip, jog teismas turi nukreipti šalis į arbitražą išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimo, jei arbitražo procesas nėra pradėtas, o asmens inicijuotame teismo procese kyla klausimas dėl arbitražinės išlygos egzistavimo. Toks aiškinimas lemtų neproporcingą teisės kreiptis į teismą ribojimą ir nereikalingų išlaidų tokiam arbitražo procese atsiradimo tikimybę. Nagrinėjamu atveju teisėjų kolegija konstatuoja, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nusprendė neperduoti klausimo dėl jurisdikcijos spęsti arbitražui ir patys vertino arbitražinio susitarimo egzistavimo bei jo galiojimo sąlygas.“

Taigi, remiantis naujausia LAT jurisprudencija, galima „užbėgti už akių“ arbitražo teismo kompetencijai spęsti dėl savo jurisdikcijos nagrinėti ginčą, jei spėjama šį klausimą iškelti valstybės teisme iki prasidedant arbitražo procesui. Šis algoritmas panašus į anksčiau

aptartą Vokietijos reguliavimą. Šiame etape Vokietijos, kaip ir Lietuvos, teismas vertintų prieštaravimą dėl jurisdikcijos iš esmės, o ne tik tirtų, ar yra *prima facie* jurisdikcijos pagrindas. Nepaisant šio panašumo, LAT sprendimas nebuvo sutiktas teigiamai. Dr. Tadas Varapnickas savo straipsnyje teigė, kad LAT sprendimas, tikėtina, atveria galimybę bet kuriai nesąžiningai šaliai inicijuoti procesą nacionaliniame teisme, kad būtų išvengta ginčo sprendimo arbitraže. Šis sprendimas taip pat iškrito ir iš bendro jurisprudencijos konteksto, neatitikdamas LAT ilgą laiką formuoto palankaus požiūrio į arbitražą. (Varapnickas ir Rukštelytė, 2020). Pripažintina, kad norint siekti didesnio komercinio arbitražo aktyvumo, vertėtų teismų praktiką slinkti link liberalesnio prancūziškojo požiūrio, t. y., šioje situacijoje atlikti tik *prima facie* arbitražinės išlygos patikrą, įgalinant arbitražo teismą.

Antra, kaip minėta, kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio situacija keičiasi nuo arbitražo proceso pradžios momento. Šiuo atveju Lietuvos teisinis reguliavimas yra mažiau kontroversiškas. Kaip apibrėžė Lietuvos apeliacinis teismas 2022 m. byloje Nr. e2T-74-798/2022, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje laikomasi nuostatos, kad kai yra pradėtas arbitražo procesas, teismas, kuriam vėliau pateikiamas ieškinys dėl šio arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu, turi atsisakyti priimti tokį ieškinį, o jeigu nurodyta aplinkybė paaiškėja po ieškinio priėmimo, – palikti ieškinį nenagrinėtą, nes vienu metu negalimi du procesai (arbitražo ir teismo) dėl to paties dalyko tuo pačiu pagrindu“. Taigi, pats paralelių procesų draudimas Lietuvos teisėje apsaugo arbitražo teismo teisę pirmam nuspręsti dėl savo kompetencijos, jei ieškinio priėmimo stadijoje valstybės teisme arbitražo procesas jau yra pradėtas.

Trečia, galiausiai pažymėtina dar viena Lietuvos teismuose spręsta anomalinė situacija. Logiška preziumuoti, jog valstybės teismas negalės spręsti klausimų, kurie sprendžiami prasidėjusiame arbitražo procese, įskaitant ir prieštaravimus dėl arbitražo teismo jurisdikcijos. Tačiau, kas nutinka, jei arbitražo procesas prasidėjęs, o jurisdikcijos klausimas neiškeltas? Būtent tokį klausimą 2014 m. sprendė Šiaulių apygardos teismas. Byloje Nr. 2A-204-440/2014 teismas nustatė, jog kadangi ginčijamo arbitražinio susitarimo negaliojimo klausimas arbitražo teismo byloje nėra iškeltas, todėl ieškinį palikti nenagrinėtu arba atsisakyti priimti pirmosios instancijos teismas neturėjo teisinio pagrindo. Deja, šis sprendimas nebuvo patikrintas instancine tvarka, taigi jo įtaka yra ribota. Manytina, jog negatyvusis kompetencijos kompetencijos doktrinos efektas saisto teismą tokiu atveju nurodyti šaliai arbitražinės išlygos galiojimo klausimą kelti arbitražo procese, o ne pradėdant teisminį ginčą, nepaisant to, jog šalis siekia to nedaryti. Pastarojo sprendimo motyvai taip pat kvestionuoti ir atitikties aukščiau aprašytos teismų praktikos atžvilgiu, mat jau 2022 m. Lietuvos apeliacinio teismo sprendime patikslinta, jog nacionalinio teismo

jurisdikciją spręsti arbitražinio susitarimo galiojimo klausimą paneigia ne šio klausimo iškėlimas arbitražo procese, o pačio arbitražo proceso pradžia.

Patikrinimas Lietuvos teismuose taip pat įmanomas ir arbitražo sprendimų dėl jurisdikcijos atžvilgiu. Šiuo atveju besiformuojanti teismų praktika rodo dar vieną ganėtinai išskirtinį pasirinkimą – Lietuvos teismai pasirinko sekti JAV atitikmenų priimtais sprendimais (Audzevičius ir Parchajev, 2017, p. 80). LAT dar 2011 m. byloje Nr. 3K-3-566/2011 išaiškino, jog Lietuvoje neleidžiamas arbitražo teismo sprendimų tikrinimas fakto ir (arba) materialiosios teisės taikymo aspektu, todėl teismas neturi teisės nagrinėti bylos iš esmės ir aiškintis, ar arbitrai teisingai nustatė faktines bylos aplinkybes, ar teisingai ištyrė bei įvertino įrodymus ir pan.; apskūstas arbitražo teismo sprendimas gali būti tikrinamas tik KAI 37 straipsnyje nustatytos procesinės ir materialiosios viešosios tvarkos aspektu.

IŠVADOS

1. Kompetencijos kompetencijos doktrina yra visuotinai pripažintas komercinio arbitražo teisės institutas, kurio ištakos siekia bent XVIII a. tarptautinių (tarpvalstybinių) ginčų nagrinėjimo institucijas. Kompetencijos kompetencijos doktrinos pagrindu arbitražo teismas yra įgalinamas spręsti klausimą dėl savo paties jurisdikcijos nepaisant to, ar ginčijamas sutarties, kurioje numatyta arbitražinė išlyga, ar paties arbitražinio susitarimo galiojimas ar egzistavimas. Siekiant išvengti logikos pažeidimo, kompetencijos kompetencijos doktrina turėtų būti kildinama ne iš paties arbitražinio susitarimo, o iš imperatyvaus teisinio reguliavimo – tarptautinių ir nacionalinių teisės šaltinių.
2. UNCITRAL Pavyzdinis įstatymas yra reikšmingiausias įstatyminio tarptautinio komercinio arbitražo teisinio reguliavimo šaltinis, tinkamas kompetencijos kompetencijos doktrinos pamatų apibendrinimui vėlesnei lyginamajai analizei. Pavyzdinio įstatymo normos eksplicitiškai ir neginčijamai numato pozityvųjį kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikį, tuo pačiu leisdamos paraleliai jurisdikcinius klausimus nagrinėti valstybės teismuose. Atsižvelgiant į implicitišką teismo diskreciją kiekvienoje byloje pasirinkti taikomos teisminės kontrolės standartą bei siekiant tarptautinių komercinių sandorių šalims patrauklaus ir sklandaus ginčų sprendimo, svarstyтина taikyti *prima facie* teisminės kontrolės standartą, prioritetą teikiantį minimaliam valstybės kišimuisi į tarptautinį arbitražą ir maksimaliam arbitražo teismo įgalinimui. Galutinėje proceso stadijoje ginčijant arbitražo teismo sprendimą dėl jurisdikcijos, Pavyzdinio įstatymo saistomas teismas šią peržiūrą atlieka *de novo*.
3. Nors kompetencijos kompetencijos doktrinos pozityvusis poveikis yra pasiekęs kone visuotinį pripažinimą, tačiau pirmaujančios nacionalinės teisės sistemos skiriasi pagal tai kaip nacionaliniai teismai ir arbitražo teismai pasiskirsto kompetenciją nagrinėti jurisdikcinius ginčus ir koks yra tinkamas nacionalinių teismų vaidmuo vykdant *ex post* teisminę kontrolę arbitražo teismo sprendimo dėl savo jurisdikcijos atžvilgiu. Iš lygintų jurisdikcijų, Prancūzijos reguliavimas labiausiai įgalina arbitražo teismą, visiškai pripažindamas kompetencijos kompetencijos doktrinos negatyvųjį poveikį ir arbitražo prioriteto taisyklę, tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose kompetencijos kompetencijos doktrina apskritai nėra kodifikuota. Šveicarijos, Vokietijos, Švedijos ir Anglijos reguliavimas laikytinas nuosaikiu, pripažįstant arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo

jurisdikcijos, tačiau paraleliai įtvirtinant griežtesnę *ex ante* teisminės kontrolės modelį nei Prancūzijoje.

4. Lietuvoje, *inter alia* Komercinio arbitražo įstatyme, yra veiksmingai įtvirtinta kompetencijos kompetencijos doktrina, interpretacija atitinkanti tarptautinius standartus ir sekanti visuotinai pripažintą UNCITRAL Pavyzdinį įstatymą bei atskirus Vokietijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktikos aspektus. Visgi, kompetencijos kompetencijos doktrinos neigiamą poveikio aiškinimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje aspektai, įskaitant sustiprintą išankstinę teisminę kontrolę, kai arbitražo procesas nepradėtas yra kritikuotini ir keistini sekant Prancūzijos pavyzdžiu, siekiant didinti Lietuvos, kaip tarptautinių komercinių ginčų sprendimo jurisdikcijos, patrauklumą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. European Convention on International Commercial Arbitration (1961). UNTSer I-7041, 484 UNTS 349.
2. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo (1958). Valstybės žinios, 1995, 10-208.

Europos Sąjungos teisės aktai

3. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. gruodžio 12 d. reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. *OL L 351, p. 1.*

Užsienio valstybių teisės aktai

4. English Arbitration Act 1996 (1996).
5. French Code of Civil Procedure (2007).
6. German Code of Civil Procedure (2005). *Federal Law Gazette.*
7. Swedish Arbitration Act (2018). *The Swedish Code of Statutes*, 2018:1954.
8. Swiss Federal Act on Private International Law (1987).
9. United States Arbitration Act (1925). *United States Code*, Title 9.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

10. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 36-1340.
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996). Valstybės žinios, 39-961.

Specialioji literatūra

13. Aeberli, P. (2005). Jurisdictional Disputes under the Arbitration Act 1996: A Procedural Route Map. *Arbitration International*, 21(3), 253-300.
14. Audzevičius, R., Parchajev, D. (2017). Teismo vaidmuo arbitražo procese pagal Lietuvos teisę. *Teisė*, 102, 75-93.

15. Bachand, F. (2006). Does Article 8 of the Model Law Call for Full or Prima Facie Review of the Arbitral Tribunal's Jurisdiction? *Arbitration International*, 22(3), 463-476.
16. Ball, M. (2006). The Essential Judge: the Role of the Courts in a System of National and International Commercial Arbitration. *Arbitration International*, 22, 74-93.
17. Berger, B. (2014). Negative effect of competence-competence revisited. Note on 4A_560/2013, Judgment of 30 June 2014. *ASA Bulletin*, 32(3), 539-542.
18. Berger, K. P. (1998). Germany Adopts the UNCITRAL Model Law. *International arbitration law review*, 1(3), 121-126.
19. Berger, K. P. (2000). The New German Arbitration Law in International Perspective. *Forum Internationale*, 26.
20. Blackaby, N. et al. (2023). *Redfern and Hunter on International Arbitration*. 7th ed. [interaktyvus]. Kluwer Law International, Oxford University Press. Prieiga per internetą: [https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20\(Seventh%20Edition\)](https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20(Seventh%20Edition)) [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.]
21. Born, G. B. (2021a). *International Arbitration and Forum Selection Agreements: Drafting and Enforcing (Sixth Edition)*. Kluwer Law International.
22. Born, G. B. (2021b). *International Commercial Arbitration* [interaktyvus]. Kluwer Law International. Prieiga per internetą: <https://www-kluwerarbitration-com.mu.idm.oclc.org/document/TOC-Born-2021> [žiūrėta 2024 m. balandžio 13 d.]
23. Brekoulakis, S. (2009). Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure - The Negative Effect of Compétence-Compétence: The Verdict has to be Negative. Iš: Klausegger, C. et al. (eds.) (2009). *Austrian Arbitration Yearbook 2009*. Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 237-258.
24. Broches, A. (1990). *Commentary on the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*. Nyderlandai: Kluwer Law ir Taxation Publishers.
25. Daujotas, R. (2020). *Arbitration in Lithuania. Practitioner's Report*. 2nd Edition. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://rdaujotas.com/wp-content/uploads/2015/06/Rimantas-Daujotas.-Arbitration-in-Lithuania-2-edition-pdf.pdf> [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.].

26. Erk-Kubat, N. (2014). Chapter 2: Competence-Competence. Iš: Erk-Kubat, N. (2014). *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*. Kluwer Law International, 25-70.
27. Gaffney, J. (2012). Non-party Autonomy: Displacing the Negative Effect of the Principle of ‘Competence-Competence’ in England? – A Comment on *Excalibur Ventures LLC v. Texas Keystone Inc & Ors*. *Journal of International Arbitration*, 29(1), 107-117.
28. Gaillard, E. ir Banifatemi, Y. (2008). Negative Effect of Competence-Competence: The Rule of Priority in Favour of the Arbitrators. Iš: Gaillard, E. ir Di Pietro, D. (red.) (2008). *Enforcement of arbitration agreements and international arbitral awards : the New York convention in practice*. Londonas: Cameron May, 257-273.
29. Göktaş, L. (2017). Who Decides the Arbitrator’s Jurisdiction in International Commercial Arbitration: the Competence-Competence Doctrine from a Transnational Perspective. *Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi*, 6(1), 149-210.
30. Graves, J. M., Davydan, Y. (2011) Part I: International Commercial Arbitration, Chapter 8: Competence-Competence and Separability - American Style. Iš: Kröll, S.M. et al. (eds). (2011). *International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution* Kluwer Law International, 157 – 178.
31. International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce (2018). *ICCA Yearbook Commercial Arbitration 2018 – Volume XLIII*. Kluwer Law International.
32. Jokubauskas et al. (2020). *Ginčų nagrinėjimas komerciniame arbitraže*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
33. Jones, D. S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), 56-64.
34. United Nations Conference on Trade and Development (2005). *Course on Dispute Settlement in International Trade, Investment and Intellectual Property*. Niujorkas, Ženeva: Jungtinių Tautų Organizacija.
35. United Nations Commission on International Trade Law (2006). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*. [interaktyvus]. Jungtinių Tautų Organizacija. Prieiga per internetą:

- https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf [žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d.]
36. Kröll, S. (2023). National Report for Germany (2007 through 2023), iš Bosman, L. (ed). *ICCA International Handbook on Commercial Arbitration*. Kluwe Law International, 1-70.
 37. Landolt, P. (2013). The Inconvenience of Principle: Separability and Kompetenz-Kompetenz. *Journal of International Arbitration*, 30(5), 511-530.
 38. Madsen, F. (2016). Kompetenz-Kompetenz in Swedish Arbitration Law is being recast, how should it be done? *Svensk Juristtidning*, 2016, p. 653-673.
 39. Moore, J. B. (1898). *History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party*. Vašingtonas: GPO.
 40. Moses, M. L. (2017). *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*. 3rd ed. Kembridžas: Cambridge University Press.
 41. Park, W. W. (1996). The Arbitrability Dicta in First Options v. Kaplan: What Sort of Kompetenz-Kompetenz Has Crossed the Atlantic? *Arbitration International*, 12(2), 137-159.
 42. Petkutė-Gurienė, J. (2017). The competence-competence principle in commercial arbitration: a comparative analysis. *Social Transformations in Contemporary Society*, 5, 88-98.
 43. Shalakany, A. A. (2000). Arbitration and the third world: plea for reassessing bias under the specter of neoliberalism. *Harvard International Law Journal*, 41(2), 419-468.
 44. Sharma, G., du Toit, C. (2022). Chapter 8: Efficiency in International Commercial Arbitration in England: Three Innovations for Future Proceedings. Iš: Fullelove, G. R. et al. (eds.) (2022). *International Arbitration in England: Perspectives in Times of Change*. Kluwer Law International, 147 – 168.
 45. Teise.pro. LAT: teismas neturi nukreipti šalis į arbitražą išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimo, jei arbitražo procesas nėra pradėtas, o jau inicijuotame teismo procese kyla klausimas dėl arbitražinės išlygos egzistavimo. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2019/11/18/lat-teismas-neturi-nukreipti-salis-i-arbitraza-isspresti-arbitrazinio-susitarimo-egzistavimo-klausimo-jei-arbitrazo-procesas-nera-pradetas-o-jau-inicijuotame-teismo-procese-kyla-klausimas/> [žiūrėta 2023 m. lapkričio 18 d.].

46. Tschanz, P.-Y. (2010). De l'opportunité de modifier l'art. 7 LDIP. *ASA Bulletin*, 28(3), 478 – 484.
47. Țuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), 15-28.
48. Secretary General of the United Nations (1985). *Report of the Secretary-General on the Analytical Commentary on Draft Text of A Model Law on International Commercial Arbitration*. Viena: Jungtinių tautų organizacija.
49. United Nations (1957). *Yearbook of the International Law Commission 1950*. Volume II. Niujorkas: Jungtinių tautų organizacija.

Teismų praktika

Lietuvos teismų sprendimai

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-612.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-179/2006.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-156/2007.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-566/2011.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-343-916/2019.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-343-916/2019.
57. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.
58. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1409/2014.
59. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-325/2014.
60. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-171/2014.

61. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-52-381/2015.
62. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1469-178/2015.
63. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-167-196/2015.
64. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-5-381/2016.
65. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-150-823/2016.
66. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-86-381/2016.
67. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. liepos 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-48-381/2016.
68. Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-42-381/2017.
69. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-50-381/2018.
70. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-904-381/2018.
71. Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-85-370/2019.
72. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-34-943/2020.
73. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-74-798/2022.
74. Šiaulių apygardos teismo 2014 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-204-440/2014.

Užsienio teismų sprendimai

75. Lordo kanclerio Loughborough 1797 m. balandžio 13 d. sprendimas byloje „The Betsey“
76. Anglijos ir Velso aukštojo teismo (Komerčinio teismo) 2006 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje *The Republic of Kazakhstan v Istil Group Inc*, EWHC 448.

77. Anglijos ir Velso aukštojo teismo (Komerčinio teismo) 2013 m. rugsėjo 10 d. sprendimas byloje *Excalibur Ventures Llc v Texas Keystone Inc & Ors*, EWHC 2767.
78. Jungtinės Karalystės Lordų rūmų 2007 m. spalio 17 d. sprendimas byloje *Fiona Trust and Holding Corporation and Others v Yuri Privalov and Others under name of Premium Nafta Products Ltd & Others v. Fili Shipping Co Ltd & Others*, UKHL 40.
79. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo teismo 1995 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *First Options of Chicago, Inc. v. Kaplan*, 514 U.S. 938.
80. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo teismo 2002 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Howsam v. Dean Witter Reynolds, Inc.*, 537 U.S. 79.
81. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo teismo 2008 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Preston v. Ferrer*, 552 U.S. 346.
82. Jungtinių Amerikos Valstijų Antrosios apygardos apeliacinio teismo 1982 m. rugpjūčio 26 d. sprendimas byloje *Ottley v. Sheepshead Nursing Home*, 688 F. 2d 883.
83. Kolmaro (Prancūzija) apeliacinio teismo 1968 m. lapkričio 29 d. sprendimas byloje *Societe Impex v. Soc. P. A. Z.* ir kt.
84. Prancūzijos Kasacinio teismo 2006 m. birželio 7 d. sprendimas byloje 03-12.034 (*Copropriété maritime Jules Verne v. American Bureau of Shipping*).
85. Šveicarijos federalinio teismo sprendimas 1993 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje 119 II 380 (*Westinghouse International Projects Company, Westinghouse Electric SA, Westinghouse Electric Corporation, Barns & Roc Enterprises, Inc. v. National Power Corporation of the Philippines*).

Kiti šaltiniai

86. Globalarbitrationreview.com. Commercial Arbitration: Sweden [interaktyvus] (modifikuota 2023-05-10). Prieiga per internetą: <https://globalarbitrationreview.com/insight/know-how/commercial-arbitration/report/sweden#3F66EA805D1063CD9BB43CFAF83C8EBAD1E58888> [žiūrėta 2024 m. balandžio 6 d.].
87. Kayodefilani.com. The Doctrines of Competence-Competence and Separability in International Arbitration [interaktyvus] (modifikuota 2021-01-12). Prieiga per internetą: <https://www.kayodefilani.com/the-doctrines-of->

- competence-competence-and-separability-in-international-arbitration/ [žiūrėta 2024 m. sausio 7 d.].
88. Mayerbrown.com. *Arbitration Act 2024 Update: Parliamentary Approval is Underway*. [interaktyvus] (modifikuota 2023-11-23). Prieiga per internetą: <https://www.mayerbrown.com/en/insights/publications/2023/11/arbitration-act-2024-update-parliamentary-approval-is-underway> [žiūrėta 2024 m. balandžio 12 d.].
89. Queen Mary University of London (2021). *2021 International Arbitration Survey: Adapting arbitration to a changing world* [interaktyvus]. Queen Mary University of London. Prieiga per internetą: https://arbitration.qmul.ac.uk/media/arbitration/docs/LON0320037-QMUL-International-Arbitration-Survey-2021_19_WEB.pdf [žiūrėta 2024 m. vasario 27 d.].
90. United Nations Commission On International Trade Law. Status: UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985), with amendments as adopted in 2006. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration/status [žiūrėta 2024 m. balandžio 10 d.].
91. Varapnickas, T., Rukštelytė, P. (2020). Lithuania's Aspirations to Become a Preferred Seat of Arbitration: Is It Ready Yet? Kluwer Arbitration Blog. [tinklaraštis] rugsėjo 23. Prieiga per internetą: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/09/23/lithuanias-aspirations-to-become-a-preferred-seat-of-arbitration-is-it-ready-yet-2/> [žiūrėta 2024 m. balandžio 9 d.].

**Kompetencijos kompetencijos doktrina komercinio arbitražo ir
civilinio proceso teisėje**

Dominykas Kiršis

Magistro darbe tiriama arbitražo teismo teisė spręsti dėl savo jurisdikcijos – kompetencijos kompetencijos doktrina: jos atsiradimo prielaidos, teisinė-loginė struktūra, pirmaujančių tarptautinio komercinio arbitražo jurisdikcijų įstatymų leidėjų ir teismų požiūris į šį institutą bei atitinkamas kompetencijos kompetencijos doktrinos įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir teismų praktikoje.

Pirmoje darbo dalyje, siekiant visapusiškos ir vientisos pasirinktos temos analizės, atskleidžiama kompetencijos kompetencijos genezė ir loginė struktūra bei jos atsiradimo poreikis. Atskleidžiamos komercinio arbitražo teisės augimo prielaidos bei šio augimo sukeltas poreikis didinti arbitražo teismo autonomiją ir proceso sklandumą, leidžiant pačiam arbitražo teismui spręsti dėl savo jurisdikcijos.

Antroje darbo dalyje atskleidžiami kompetencijos kompetencijos doktrinos teoriniai pamatai remiantis UNCITRAL Pavyzdiniu įstatymu. Trečioje darbo dalyje aptariamas kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimas pasirinktų užsienio jurisdikcijų tarptautinio komercinio arbitražo teisėje. Tiriant ir sisteminant tiek kompetencijos kompetencijos doktrinos reguliavimo atskaitos tašku laikytiną UNCITRAL Pavyzdinį įstatymą, tiek užsienio teisės aktus, doktriną ir teismų praktiką išskirtinis dėmesys skiriamas išankstinės teisminės kontrolės arbitražo teismo jurisdikcijos atžvilgiu (ne)galimumui ir atlikimo momentui tiek arbitražo procesui neprasidėjus, tiek jau esant inicijuotam ginčui arbitraže, bei *ex post* teisminės kontrolės standartui.

Ketvirtoje darbo dalyje tiriamas, sisteminamas, pristatomas ir kritiškai vertinamas Lietuvos įstatymų leidėjo ir teismų požiūris į kompetencijos kompetencijos doktriną. Šis uždavinys įgyvendinamas dvejais būdais – pirma aptariant aktualias Lietuvos Komercinio arbitražo įstatymo normas ir sistemiškai analizuojant susijusią teismų praktiką bei teisės doktriną, taip pat šios analizės rezultatus paraleliai lyginant su pasaulinės praktikos pavyzdžiais.

SUMMARY

The Doctrine of Competence Competence in Commercial Arbitration and Civil Procedure Law

Dominykas Kiršis

This Master's thesis examines the doctrine of competence competence - the preconditions for its emergence, the legal-logical structure, the approach of the legislators of international commercial arbitration's leading jurisdictions of and their respective courts, and the corresponding implementation of competence competence in Lithuanian law.

In the first part of the thesis, in order to provide a comprehensive and coherent analysis of the chosen topic, the genesis and logical structure of the competence competence doctrine and the causes of its emergence are discussed. The preconditions for the growth of commercial arbitration law and the need to increase the autonomy of the arbitral tribunal by allowing the arbitral tribunal itself to decide on its own jurisdiction, are covered.

The second part of the thesis reveals the theoretical underpinnings of the competence competence doctrine on the basis of the UNCITRAL Model Law, whilst the third part discusses the implementation of the doctrine of competence in the law of selected foreign jurisdictions. The research and analysis of both the UNCITRAL Model Law as a starting point for regulation and foreign legislation, doctrine and case law gives special attention to the (in)availability and timing of *ex ante* judicial review of the jurisdiction of the arbitral tribunal, both before the arbitration proceedings have commenced and after the arbitration has been initiated, and on the standard of *ex post* judicial review.

The fourth part of the thesis examines, systematises, presents and critically evaluates the approach of the Lithuanian legislator and courts to the doctrine of competence. This task is accomplished in two ways - first, by discussing the relevant provisions of the Lithuanian Law on Commercial Arbitration and systematically analysing the relevant case law and legal doctrine, as well as by comparing the results of this analysis in parallel with the examples made by leading jurisdictions.